

loeland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

www.activecitizensfund.bg

Проект „Социалнопсихологическа биография на насилието в българското семейство и интерпретиране на етнопсихологическите особености спрямо европейските ценности и политики“

НИЕ СМЕ С ВАС

*Превенция и работа
с домашното насилие*

ПУБЛИКАЦИЯТА Е РАЗРАБОТЕНА ПО ПРОЕКТ №АСФ/817/20.07.2021 г.
„СОЦИАЛНОПСИХОЛОГИЧЕСКА БИОГРАФИЯ НА НАСИЛИЕТО В БЪЛГАРСКОТО
СЕМЕЙСТВО И ИНТЕРПРЕТИРАНЕ НА ЕТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИТЕ ОСОБЕНОСТИ
СПРЯМО ЕВРОПЕЙСКИТЕ ЦЕННОСТИ И ПОЛИТИКИ.“, ФИНАНСИРАН
ОТ ФОНД „АКТИВНИ ГРАЖДАНИ“ БЪЛГАРИЯ ПО ФИНАНСОВИЯ МЕХАНИЗЪМ
НА ЕВРОПЕЙСКО ИКОНОМИЧЕСКО ПРОСТРАНСТВО 2014-2021 г. ОТ ИСЛАНДИЯ,
ЛИХТЕНЩАЙН И НОРВЕГИЯ И ИЗПЪЛНЯВАН ОТ СНЦ „ЖЕНСКО СДРУЖЕНИЕ
„ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА“ ГР. СИЛИСТРА, СЪВМЕСТНО
С ВТУ „СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.

© Златинка Костадинова Георгиева – автор, 2023
© Петя Иванова Трифонова-Димитрова– автор, 2023
© Издателство „Фабер“, 2020

ISBN: 978-619-00-

Съдържание

1. КРАТЪК ТЕРМИНОЛОГИЧЕН РЕЧНИК (Зл. Георгиева).....	5
2. ДОМАШНО НАСИЛИЕ (Зл. Георгиева).....	12
2.1. Насилствено взаимодействие – разновидности (Зл. Георгиева)	16
3. ВИКТИМОЛОГИЯ – ЖЕРТВИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ. (Зл. Георгиева).....	23
4. МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОДИ ПРИ РАБОТА С ЖЕРТВИ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ	31
4.1. Диагностичен разговор (Зл. Георгиева)	31
4.2. Групова дискусия (Зл. Георгиева).....	40
4.3. Примерни теми и ход на груповата дискусия (тренинг) с участници пострадали лица от домашно насилие (П. Трифонова-Димитрова).....	60
5. СПЕЦИАЛИЗИРАНИ ПОМОЩНИ ОРГАНИ, СОЦИАЛНИ ИНСТИТУЦИИ И УСЛУГИ ЗА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ (П. Трифонова-Димитрова)	89
6. КОНТАКТИ ЗА ПОДКРЕПА НА ЖЕРТВИ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ (П. Трифонова-Димитрова)	106
7. БИБЛИОГРАФИЯ.....	110

1. КРАТЪК ТЕРМИНОЛОГИЧЕН РЕЧНИК

Закон

В широкия смисъл на думата законът означава съвкупността от всички правни норми, обявени от държавата за задължителни. Така разбирано, понятието „закон“ се покрива с понятието „законност“. В тесен юридически смисъл законът е нормативен (правен) акт, приет от Парламента или чрез непосредствено волеизявление на гражданите (референдум), който регулира особено важни обществени отношения.

Законът е част от правната система на държавата и източник на права и задължения на гражданите. Законът с най-висша юридическа сила е Конституцията. Тя е основният закон на държавата и регламентира основните права и свободи на гражданите, организацията и принципите на дейност на законодателната, изпълнителната и съдебната власт, а така също и на държавния глава. Всички закони в държавата съответстват на Конституцията.

Действащата Конституция на България е приета на 12 юли 1991 г. България е обявена за демократична, правова и социална държава, с което се подчертава върховенството на законите в осъществяваната дейност на държавните органи.

Насилие

В Допълнителните разпоредби на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето са дадени определенията на понятието насилие и видовете насилие: § 1. По смисъла на правилника:

1. „Насилие“ над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.

2. „Физическо насилие“ е причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание без разстройство на здравето.

3. „Психическо насилие“ са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда.

4. „Сексуално насилие“ е използването на дете за сексуално задоволяване.

5. „Пренебрегване“ е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури развитието на детето в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

Домашно насилие

Домашното насилие е криминализирано, като чл. 93, т. 31 от НК определя 31. (нова – ДВ, бр. 16 от 2019 г.) Престъплението е извършено „в условията на домашно насилие“, ако е предшествано от системно упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие, поставяне в икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права и е осъществено спрямо възходящ, низходящ, съпруг или бивш съпруг, лице, от което има дете, лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство, или лице, с което живеят или е живяло в едно домакинство.

Защита на дете – жертва на насилие или експлоатация

Според Закона за закрила на детето, чл. 36д. (Нов – ДВ, бр. 24 от 2019 г., в сила от 01.07.2020 г., изм. относно влизането в сила – ДВ, бр. 101 от 2019 г.) (1) Защитата на дете в риск или жертва на насилие или експлоатация се предприема след проучване на

случая от мултидисциплинарния екип и съгласно предложения от него план за действие по чл. 36г, ал. 1.

(2) Планът за действие съдържа здравни, социални и образователни услуги за превенция на насилието или за възстановяване на детето.

(3) Когато насилието е извършено от родител, от лице, на което са възложени грижите за детето, или от лице, на което детето е поверено, на детето-жертва може да се предостави закрила с настаняване извън семейството в социална услуга за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик. В решението на съда се постановяват мерки по отношение на родителските права и насочване на родителите към социални услуги за повишаване на родителския капацитет по предложение на дирекция „Социално подпомагане“.

(4) Когато насилието е извършено от родител, от лице, на което са възложени грижите за детето, или от лице, на което детето е поверено, дирекция „Социално подпомагане“ може да се обърне към съда или прокурор за предприемане на мерки по отношение на извършителя по Закона за защита от домашното насилие.

(5) При данни за извършено престъпление дирекция „Социално подпомагане“ изпраща сигнал до районната прокуратура за предприемане на мерки по отношение на извършителя по Наказателния кодекс.

(6) Когато насилието или експлоатацията на детето са извършени от лице, на което детето е поверено за предоставяне на грижи, защита, лечение или обучение на основание на съдебно решение, трудов или друг договор, органите на прокуратурата при внасяне на преписката в съда информират незабавно дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето и съответния работодател за незабавно отделяне на това лице от детето или от децата.

Понятие за „престъпление“. Вина, форми на вината.

Престъпление е онова общественоопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено

от закона за наказуемо. Понятието „престъпление“ крие редица особености, което го прави едно от най-трудните за обяснение в правото, *престъплението е човешка постъпка, която вреди на интересите на обществото и законът я обявява за наказуема.*

В допълнение *общественоопасно е деянието, което застрашава или уврежда личността, правата на гражданите, собствеността, установения с конституцията правов ред* в Република България или други интереси, защитени от правото.

Обществено опасното деяние е извършено виновно, когато е умишлено или по непредпазливост.

Човешка постъпка означава, че престъпление може да извърши само човек.

Животното също може да убие човек, да разруши имот или да причини вреда, но това не означава, че върши престъпление. Отговорен за неговите действия е човекът, който трябва да го пази и да се грижи за него. По-нататък, не всеки човек може да извърши престъпление. Детето, бутнало саксията от балкона и причинило по този начин увреждане или дори смъртта на минувача, не е престъпник, защото не е в състояние да разбере смисъла и характера на извършеното. Ако то е мотивирано да причини увреждането от родител или друго пълнолетно лице, именно то ще се счита за извършител. В случая детето играе ролята на средство за извършване на престъплението и не носи отговорност като негов извършител. Ако увреждането е причинено поради липсата на надзор, отговорността ще понесе пълнолетното лице, което е било длъжно да го контролира.

Смисълът и характерът на извършеното са в състояние да разбират лицата, достигнали до определена възраст. Според българското законодателство това са навършилите 14-годишна възраст. До навършване на пълнолетие – 18 години, те носят ограничена или намалена отговорност в рамките на постъпките, които могат да разбират и са длъжни да контролират.

Не всяко лице, навършило определена възраст, е наказателно отговорно. Необходимо е то да е вменяемо, т.е. да не страда от умствена недоразвитост или от разстройство на съзнанието,

което изключва възможността да разбира свойството и значението на това, което върши и да ръководи постъпките си.

• *Човешката постъпка се изразява в действие или бездействие.* Действие е кражбата на чужда собственост, палежа, изнасилването и т.н. Човек не отговаря за това, което мисли да извърши, а за това, което реално е извършил. Отговорността се носи за реални постъпки, а не за помисли и намерения.

Бездействието е обратно на действието. То представлява престъпление, когато лицето не е предприело действия, които е било длъжно да предприеме. Между действието и бездействието и настъпилите престъпни резултат следва да има причинна връзка.

• *Вината е другият елемент, който прави човешката постъпка престъпление.*

Вината означава преди всичко съзнание, разбиране за противоправността на постъпката, т.е. че това, което се прави, е забранено от закона. Две са формите на вината – умисъл и непредпазливост. Престъплението е умишлено, когато извършителят съзнава общественоопасния (противоправния) характер на действието или бездействието си, предвижда престъпния резултат и иска (пряк умисъл) или допуска (косвен умисъл) неговото настъпване. Например: намерението за убийство на лицето Х безспорно противоречи на закона. Извършителят добре съзнава това, но омразата му към жертвата е толкова голяма, че въпреки забраната на закона изпълнява намерението си. Следи поведението на лицето (жертвата) кога излиза, с кого ходи, кога се връща и т.н. В удобен момент го напада и наранява. Нападателя се стреми към настъпването на този момент и съзнателно се стреми към него. В случая е налице пряк умисъл за нараняване или убийство.

При косвения умисъл. Извършителят не иска настъпването на престъпния резултат, но той го допуска и е съгласен с настъпването му. Например – в желанието си да взриви колата на У, лицето допуска, че при поставяне на взривното устройство ще пострада и Х, който по това време е в близост до колата. Извършителят не цели да нарани Х, но предполага, че е възможно и няма нищо против това да се случи. По отношение на взривяването

действието е извършено при пряк умисъл, а по отношение на нараняването на X се явява косвен умисъл.

Непредпазливостта има две основни форми – небрежност и самонадеяност. Престъплението е извършено по небрежност, когато деецът не е предвиждал обществената опасност на деянието, но е бил длъжен и е могъл да я предвиди.

Самонадеяност е налице, когато извършителя предвижда, обществената опасност, но си мисли, че може да предотврати нейното настъпване. Например, знае, че в спирачната система има повреда, но се смята за достатъчно добър шофьор, за да избегне евентуалното произшествие, което може да доведе до увреждане или смърт на друго лице.

• *За да бъде налице престъпление, е необходимо извършеното деяние да е обществено опасно, т.е. да застрашава интересите на обществото и да бъде обявено от закона за наказуемо.*

Кои деяния са престъпления се определят от Наказателния кодекс, където изчерпателно са изброени всички видовете престъпления.

Никой не може да бъде подведен под наказателна отговорност за действия или бездействия, които не са обявени от Наказателния кодекс за престъпление.

Противообществените прояви наподобяват престъпленията, защото засягат защитени от правото права и интереси на гражданите. Множество деяния – действия или бездействия, са противообществени прояви, но не са престъпления, защото не са обявени от НК за наказуеми и не притежават необходимата степен на обществена опасност. От тази гледна точка може да се каже, че всяко престъпление е обществено опасно деяние и следователно е противообществена проява, но не всяка противообществена проява е престъпление. (Минев, Хаджийски, 2016: 7-9).

Понятията за „виктимност“ и „виктимизация“

Виктимология

Клон или отрасъл на криминологията, който изучава поведението на жертвата на престъплението и нейната роля в механизма на престъпното деяние, водеща до превръщането ѝ в жертва.

Виктимност

Концепция, която определя ролята на жертвата на престъплението като последица от нейни специфични личностни, характерологически и морални качества, поведенчески характеристики, социокултурни особености на взаимоотношения с престъпната среда. Жертвата допринася за извършване на престъплението чрез провокиране и мотивиране на престъпното поведение на извършителя. В този смисъл се говори за виктимно поведение, за отчитане „приноса“ на жертвата в престъпния акт, за началото на престъпното деяние, за неговото забавяне, прекратяване или довършване.

Виктимизация

В социален план – създаване на условия и предпоставки, провокиращи извършване на престъпни посегателства върху имуществото, здравето или личностния суверенитет на потенциалната жертва – от допускане до целенасочено създаване на ситуация на незащитеност на личността в заобикалящата среда, в т.ч. до мнима или реална безнаказаност на престъпните посегателства.

В личностен план – формиране на личностни нагласи, поведенчески навици и не на последно място изграждане на взаимоотношения между жертвата и извършителя, респ. създаването на престъпната среда, предизвикваща възникването и развитието на престъпния акт. (Минев, Хаджийски, 2016: 9-10).

2. ДОМАШНО НАСИЛИЕ

В предходния параграф е дадена дефиницията за домашното насилие което е: всеки акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за извършване на такова.

Домашното насилие е криминализирано, в чл. 93, т. 31 от НК „Престъплението е извършено „в условията на домашно насилие“, ако е предшествано от системно упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие, поставяне в икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права и е осъществено спрямо възходящ, низходящ, съпруг или бивш съпруг; лице, от което има дете; лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство; или лице, с което живеят или е живяло в едно домакинство“.

В наръчника „Аз не съм жертва! Наръчник за лица, пострадали от домашно насилие“, М. Манолов насочва внимание то ни към това, че за да бъде изпълнено условието и да бъде актът възприет като престъпление, *то трябва да бъде извършвано системно*. Това означава, че деянието следва да бъде извършено поне три пъти. До третия път домашното насилие се преследва по Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН). Това води до определени рискове, свързани с възприятието за безнаказаност от страна на извършителя. Вероятно, законодателят е действал с презумпцията, че по този начин ще се предотвратят злоупотребни, свързани с обстоятелството, че бракоразводните дела често са придружени и от молби по ЗЗДН, които са инструменти за **наказание на другия, отколкото реални преживявания**. Това е така, защото след края на брака (раздялата) емоциите между партньорите не са изчезнали, те са променили своя полюс, като любов в гняв. Единият партньор счита, че другият му е навредил,

„съсипал живота“, „отнел най-хубавите години“ и прочие. Появява се потребността от отмъщение и насилие, което преминава през определени етапи. В таблицата са представени особеностите във връзка на насилника и жертвата в етапите на насилието. (Манолов 2020: 20-21)

Поведение на насилника	Поведение на жертвата в отговор
ЕТАП 1 Увеличаване на напрежението	ЕТАП 1 Увеличаване на напрежението
Честа смяна на настроенятия Неоснователни и чести обвинения и критика Изолиране на партньора Изпускане на контрола над емоциите, особено гнева Унижение на партньора Крясъци/викане по партньора Употреба на алкохол или наркотици Използване на заплахи Унищожаване/ чупене на вещи Критикува Използва емоционално и психологично насилие, така че да се внуши усещането на жертвата, че нещо с нея не е наред, полудява, не знае кое е реално и кое не; подменя реалността, така че да се чувства лоша, болна и да мълчи	Опитва се да го успокои Грижи се за него, за нуждите му Мълчи и толерира поведението му Стои далече от приятелите и семейството си (родители, близки) Грижи се децата да са тихи и кротки Опитва се да намери причина за поведението му Приготвя му любимите ястия/вечеря Общо чувство за това, че ходи по ръба Преживява несигурност

ЕТАП 2 Остро и интензивно избухване	ЕТАП 2 Остро и интензивно избухване
Удряне Биене Задушаване Унижаване Изнасилване Използва оръжия	Защитава се, както може. Вика полиция, или е извикана полиция от децата и съседите. Опитва се да го успокои. Търси причина за поведението му Отвърща и тя с удари и се бие Напуска го
ЕТАП 3 Меден месец	ЕТАП 3 Меден месец
Искане на прошка и даване на обещания, че ще търси професионална помощ. Купува цветя, прави подаръци „Никога няма да правя повече така!“. Иска да прави любов, кълне се в любов. Опитва се да завербува семейна подкрепа (особено от децата). Плаче.	Съгласява се да остане, да се върне и да го прибере при себе си. Прекратява съдебни процедури. Организира/планира срещи за консултиране (професионално) за него. Чувства се обнадежден/а и щастлив/а.
Повтаряне на цикъла, като всеки следващ път насилието постепенно ескалира.	Повтаряне на цикъла, като всеки следващ път насилието постепенно ескалира.

Нужно е да се отбележи, че домашното насилие не се изчерпва с еднократен агресивен акт. В него се съдържа целият обхват от взаимоотношения между две и повече лица. Това е актуално в случаите, в които освен насилника, спрямо жертвата се упражнява насилие от близките и роднините – собствени и тези на извършителя. Тук възниква противоречие в същността на домашното насилие и следва да се назове не домашно, а битово насилие.

Но ако домашното насилие се разглежда като съвкупност от противообществени деяния, които се случват между лица в родствена или семейна връзка, или фактическо съпружеско насилие, то следва да се изолира всяка проява на насилие и да се класифицира с отделни дефиниции съгласно НК“ (Пешева, 2019). М. Манолов отбелязва, че в своята същност домашното насилие е факт когато е налице родствена връзка между лицата, и подчертава, че за жалост за това не се говори много!

За да се обясни какво е домашно насилие, е нужно да се отбележи погрешното възприемане, че домашното насилие е еквивалентно на насилието на мъже над жени. **Независимо от пола, от възрастта и принадлежността, всяко лице може да бъде жертва на домашно насилие.**

През 2022 г. е разработен проект №ACF/817 „Социалнопсихологическа биография на насилието в българското семейство и интерпретиране на етнопсихологическите особености спрямо европейските ценности и политики.“, финансиран от Фонд „Активни граждани“ България към Финансовия механизъм на ЕИП от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия и изпълняван от СНЦ „Женско сдружение „Екатерина Каравелова“ гр. Силистра, съвместно с ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“, гр. Велико Търново, в който преподаватели от катедра „Психология“ използват два въпросника, които са заимствани от вече използвани сред европейска популация. Екипът има за цел да изследва нагласите към домашното насилие и по-конкретно да разкрие налице ли е, или не толерантност към насилието или определени типове насилие. След статистическа обработка, се отграничи нагласите към четири типа насилие със съответните характеристики:

Психическо и емоционално насилие;

Вербално насилие;

Физическо насилие;

Преследване и контрол.

Един от изводите, който е изведен, е че гражданите на Р. България показват най-висока толерантност към **вербалното** и частично **емоционалното насилие** (словесни послания насочени

към вменяване на чувство за вина и заплахи). Отчетени са фрагменти на **контрол** от гледна точка необходимостта от отчет за ежедневието от страна на партньора. **Физическото насилие** има категорични негативни нагласи към него. Тези, които са преживели насилие са възприемали определени поведения за нормални, което допринася за ескалиране и подкрепа за поведението на насилника. Но каква е вероятната причина да имат такава нагласа?

От проведеното проучване стигаме до извода, че българите не възприемат някои части от емоционалното и вербално насилие, те не са чувствителни и не разпознават тези форми на насилие. Този факт е тревожен от гледна точка на това, че не само, че е възможна, но и вероятна последваща пасивност, което задълбочава насилието.

2.1. Насилствено взаимодействие – разновидности.

а) Насилие извършено от възрастен (родител) спрямо възрастен (дете, родственик).

В наръчника „Аз не съм жертва“ много ясно е посочен този тип насилие което се среща в България, като се отбелязва, че водеща причина е доминиращата ценност на семейството. В която ролята на възрастните е осезаема при изборите за партньор, начин на живот или работа за порасналото дете. Тези и редица други примери в случая „норми“ от страна на възрастните, са следвани и осъществени от страна на порасналите деца. В противен случай и при неизпълнение на очакванията по-младите са поставени в икономическа зависимост. (Манолов, 2020: 22)

М. Манолов допълва, че в повечето случаи конфликтите, в които „младите“ отстояват себе си, са съпроводени с обиди, повишаване на тон, а нерядко и с физическо насилие. В този тип конфликтни ситуации биват въввлечени и други членове на разширеното семейство, които споделят подобни възприятия. Тази подкрепата води до увереност и до сериозно и многопластово разширяване на конфликтното взаимодействие между родители и деца.

Пример: Жена на 23 г. има с две години по-голяма сестра и с нейните родители живеят при бабата и дядото по майчина линия. Още от ранно детство след употреба на алкохол майката редовно бие дъщерите си, с оправданието, че тя е уморена, а те не са изпълнили домакинските задължения – почистване, готвене, сервиране и т.н. Желанията да излязат с другите „нормални“ деца да играят, винаги са посрещнати с поредния побой. Майката умело изчаква да не присъстват други възрастни в къщи за да „накаже“ момичетата. По молба на бащата родителите се развеждат, като „поделят“ децата. След година бащата внезапно умира и момичетата са принудени да живеят с майката.

В терапевтичните срещи клиентката живяла при бащата след развода, категорично заявява, че поведението на майката е нанесло трайни следи в настоящия ѝ живот. Според другата сестрата, майката е имала основание да ги бие.

На този етап младите жени са самостоятелни и финансово независими от майката, но се дължни всеки ден да я посещават или да ѝ се обаждат, за да слушат за „поредния нещастен ден в живота ѝ“.

Наблюдават се две различни гледни точки на две момичета живели сред възрастни, които са безучастни към случващото се. Едната определя майката, като чудовище, а другата че това е начина ѝ да покаже загриженост. Насилствено поведение се приема за норма, а за другата патология. В процеса на израстване момичетата се формират, като свърх подредена, контролираща, изпитваща огромно чувство за вина и търсеца изградения фантазен образ на партньора-идеал, а другата хаотична, импулсивна и влизаща в случайни партньорски взаимоотношения.

От посоченият пример където от физическо насилие е преминало в емоционално има изключително тежки последици, и в определени моменти то взаимодейства с чувството за непълноценност и неспособност на младите за реална преценка което поражда, страх, гняв и примирение поради липсата на избор.

б) От възрастен (дете) към друг възрастен (семейство)

Посоченият пример потвърждава другият тип насилие от възрастен (дете) към друг възрастен (семейство). Вариант на насилие за който не се говори, за разбирането на родителите, че грижата за детето продължава цял живот, а детето им е длъжно.

Родителя приема като смисъл на живота си детето, предпазват го от „реалността“, от трудности в условията на детството, като изграждат в порасналото дете нагласата че всичко е за него, че всичко му се полага. Този тип мислене е типичен за лица с липсваща образованост, самостоятелност, ограничаването от включване в дейности.

Този вид взаимоотношения могат да се допълнят със следните примери:

- Младежите гонят родителите от собствените им домове.
- Принуждават, за да получат имотна облага.
- Взимат кредити, с които възрастните задлъжняват.
- В случай на болест на възрастните родители, порасналото дете ги negliжира или използва физическото насилие.

В тези случаи възрастните не се оплакват, поради срамът, чувството за вина и лична отговорност във връзка със случващото се. Този тип насилие не получава специално или медийно внимание, нито каквато и да е превантивна кампания. Страданията на един пълнолетен гражданин, заради несполуките във връзка с осигуряването на свободата и „нормалното“ функциониране, е страдание не само за него, но и за общество. (Манолов 2020: 18-24)

Пример: Жена с хранително разстройство на 24 годишна възраст е принудена да разчита на родителите си за 40% от месечния ѝ бюджет. Живее в голям град на квартира и няма постоянни приходи. Всеки месец моли родителите си за финансова подкрепа, но е принудена да понесе вменяването на чувството за „вина“, че не се интересува от тях като личности, а ги „... използва като банкомати, кога най-после ще престане да се прави на пораснала и ще стои в големия град, а няма да приеме, че не може да е финансово независима

и ще се върне при тях, за да се грижи и съобразява с техните условия“. Първоначално жената търси психологическа помощ за хранителното си разстройство, но заявката е свързана с чувството на гняв, омраза и неумение да се защити от словесните нападки и желание за мъст.

От посочения пример следва да добавим, че потребността на децата да задоволят фантазиите и очакванията на родителите е един омагьосан и порочен кръг, от който трудно се излиза. Търсещият професионална помощ открива собствената идентичност, желанията и разкрива чувствата към самият себе си и към родителите си. Симптоматика проявена под формата на „хранително разстройство“ се явява, като така наречените „кръпки“ на дълбоко заровена „тайна“, която детето скрива в себе си поради неумение да сподели или дори страх да говори за проблема обвързан с неговата „тайна“, провокираща усещания на срам и вина, за да не разочарова значимите за него хора. Това е начина на порасналото дете да получи възможност за отмъщение. Според Л. Гибсън в „Порасналите деца на емоционално незрели родители“, децата полагат неистови усилия дори и като възрастни да задоволят желанията и очакванията на родителите. Според З. Фройд всичко направено под натиск, има пагубен ефект за личността.

Посочения пример още ни показва, че е от изключителна важност за индивида да постигне и развие собствената си идентичност в зряла възраст. Да опознае на базово ниво емоционалните си преживявания и състояния, да балансира емоции и интелект, това е достатъчно предизвикателно за личности израснали в сигурна, защитена и любяща семейна атмосфера. Тези принудително съзрелите и нямащи възможността да интегрират в себе си идентичността си, поради една или друга травмираща личността ситуация, могат да бъдат гласнати към най-различни злоупотреби, било то с храна, медикаменти, поведенчески изменения и други.

в) Насилие от възрастен към дете и ролята на обществото

Наблюдава се засилване на психическото и емоционално насилие в обществото, след пандемията от 2020 г. до 2022 г. Тя често е насочена срещу най-слабите и малки членове във фамилията, а именно децата. Проблемата е в това, че те са икономически и емоционално зависими от родителите си. За съжаление насилието върху деца, независимо дали е физическо или психическо, често има трайни последици, ето защо е важно обществото да е бдително и да поема социална отговорност, за психическото здраве на бъдещото поколение.

Чувайки как родители унижават, засрамват или заплашват децата си:

- *Затваряй си тъпата уста!*
- *Толкова ли си глупав?*
- *И защо сега плачеш, като момиче и бебе?*
- *Ти си тотално разочарование!*
- *Престани да ме излагаш, какво ще си кажат хората?*
- *Всеки би го направил в пъти по-добре от теб!*
- *Защо изобищо, трябваше да те раждам!*

Патологичните взаимоотношения родител-дете, демонстриращи се чрез модела на манипулативни, враждебни и сплашващи обидни думи и фрази, се явява като емоционално насилие. Случващото се между родител и дете е видимо само в ситуации на злоупотреба с алкохол, стресово ежедневие или претоварване на работа. Децата и младите хора разбират по трудния начин, че тяхното съществуване е безполезно, имат единствено недостатъци и не заслужават да бъдат обичани. Собствените емоции се омаловажават за сметка на наложените такива, подигравките са нещо напълно нормално, сплашването работи безотказно при възпитание, а игнорирането и неглижирането са нещо, което човек ако приеме ще живее сравнително по-лесно. Ако тези поведенчески модели и концепции имат редовно проявление, те формират основни негативни нагласи оказващи траен ефект върху детската психиката в следствие на нарушените взаимоотношения „родител-дете“.

Социална отговорност ли е спонтанната намеса от страна на обществото при проява на грубо отношение към дете или е единствено право на семейството. Въпрос на който предстои да се даде отговор, защото намесата във възпитанието на другите е може да се приеме от насилника като вмешателство, което след време би рефлектирало още повече върху жертвата. До каква степен обществото има възможността или по точно правото да знае за живота и миналото на жертвата и можем ли адекватно да оценим ситуацията? Има редица въпроси, които всеки би си задал, като:

Може би мама имаше лош ден?

Може би детето се е държало наистина невъзможно?

Това все още ли е възпитателен процес или е насилие?, и т.н.

Отговорите на тези и други въпроси ще ни позволи да се намесваме във взаимоотношението на напълно непознати и дали това е намеса във възпитанието.

В българската народопсихология е залегнала представата, че при възпитателния процес е позволено да се крещи, унижава и дори да се посяга на детето. Психическото насилие се усеща, като пулсиране в стомаха, буца в гърлото, стягане на тялото и други соматични прояви. Детето не е предмет, а човешко същество с право на неприкосновеност, защото всеки би трябвало да расте и живее без психически наранявания и други унижителни мерки.

Физическото насилие е само върхът на айсберга и често се свързва с други форми на насилие. Обществената намеса е необходима ПРЕДИ да е твърде късно. Децата не могат да се защитят те са зависими от помощта на обществото, но все още социума не е готов да реагира на детското насилие и да го приеме като нарушение на човешките му права.

Необходима е обществото да подкрепи децата нуждаещи се от закрила при насилие. Първата стъпка е децата, които не се чувстват разбрани, обичани, обгрижвани, насилвани, малтретирани и negliжирани от близките си, е да знаят, че имат право да потърсят помощ от институциите които предлагат психологическа и социална подкрепа.

При наблюдавано емоционално и психическо насилие, чувството на ступор и безпомощност е първата реакция с която човек се сблъсква. Спонтанно ни се иска да отреагираме, но може да бъде погрешно разбрана от насилника. Нужно е да го убедим, че това не е критика, а се помага за разрешаване на конфликта, защото критиката може да генерира съпротива и още повече гняв в насилника. С подходящ тон попитайте афектираният човек: „Какво точно се случва?“ или „Как мога да ви помогна?“. Заедно потърсете отговор за причина, която е довело до конфликтната ситуация, помолете го да погледне ситуацията от вашите очи с което да разбере, че начина да отреагира за неприемливото поведение на детето е погрешен.

Не позволявайте на агресивен родител да ви вълече в спор. Напълно възможно е лицето, към което се обръщате, да не проявява интерес и желание за диалог. Бъдете внимателни с вашата намеса, за да не застрашите допълнително жертвата. Чрез ваш сигнал до полицията може да се промени конфликтната ситуация.

Това показва, че обществото не позволява на родителя да бъде агресивен спрямо своето дете.

В центровете за семейно консултиране засегнатите хора могат да се научат как да разрешават семейни конфликти без насилие. С общи усилия да им се помогне да преразгледат и променят своя „стил на възпитание“. В случай, че родителите не са променили поведението си, детето може винаги да потърси сигурна закрила от обществото, благодарение на което да намали чувството си за срам и вина.

От разгледаните т.н. „невидими“ насилствени въздействия се стига до извода, че е нужно да се работи не само с жертвите на насилие, но и с младото поколение с цел превенция на насилието. Да се познава психологията не само на насилника, но и на жертвата.

3. ВИКТИМОЛОГИЯ – ЖЕРТВИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

Личността на жертвата на домашното насилие е един от най-трудните и неизяснени проблеми, но какво означава човек да е жертва.

Жертвата е човешки индивид, „субект на природата“ и от друга страна е „субект на обществото“ развивайки своята истинска същност и единство с обществото. Жертвата може да е дете, което не е достигнало своето пълнолетие или лице с физически или психични аномалии. За разлика от нея, в повечето случаи, престъпникът е личност достигнала определена физическа, психична и социална зрелост и се явява наказателно отговорно лице. В рамките на единството „престъпник – ситуация – жертва“ се разяснява значението и ролята на жертвата, като личността на престъпника и личността на жертвата не могат да бъдат противопоставени дихотомно – едните да бъдат изцяло негативни, а другите с положителни свойства и качества на личността. В рамките на проблема за личността на жертвата, човекът – жертва на престъпление, трябва да се разглежда като реален човек – изпълнител на много и разностранни социални роли.

Криминологията съпоставя двата проблема, отнасящи се до личността – на престъпника и жертвата. Тя използва добре познатите теории на личността и включва други частни науки и дава определение на понятието личност на жертвата, като търси общите измерения на нейната личност. Въз основа на виктимологичните изследвания е формулирано следното определение: *жертва е човекът, който в резултат на субективното желание на престъпника или на обективно стеклите се обстоятелства е понесъл физически, морални или материални вреди от противоправното деяние, независимо дали законът изрично е признал качеството му на пострадад и дали субективно той оценява себе си като такъв.* (Станков 2001: 50)

Позовавайки се на Диференциалната психология, индивидуалните различия се пораждат от сложни и многочислени взаимодействия между наследствеността на индивида и неговата среда. За Г. Кройпл личността може да се разглежда на три равнища: **първо**, общо социално; **второ**, равнище на микросоциалните форми на общуване и **трето**, равнище на отделния човек с оглед на неговата социална дейност и акцентира на общуването, като важен фактор при формиране на личността. Б. Станков уточнява, че определянето на категорията „жертва“ е възможно чрез разкриване особеностите на взаимодействието между престъпника и жертвата. Той разграничава „...две основни групи жертви: „**пасивни жертви**“ – случайни, преференциални (предпочитани), символични (при терористични актове), и втората, включваща „**активните жертви**“ – провокативни, безчестни (безнравствени), доброволни.

Д. В. Ривман разгледа характера и степента на личните качества на жертвата, които определят индивидуалното поведение в определени ситуации: (Ривман, 2012).

- **Агресивен тип жертва** – Този тип включва лица, станали жертви в резултат на проявена от тях агресия под формата на нападение срещу другия, който преди това им е нанесъл вреда. Друг вариант е насилието към лица, които са имали провокативно поведение (обидили са, оклеветили, тормозили и прочие). Жертвите от този тип инициират конфликтната ситуация.
- **Активен тип жертва** – жертвите от този тип са хора, чието поведение не е агресивно или конфликтно, но се тълкува от насилника като провокиращо агресия.
- **Инициативен тип жертвата.** Жертви от този тип са лица, чието поведение, въпреки че е положително, води до насилие. Тази категория включва на първо място хората, чиято професионална ангажираност и социално положение прави намесата им в опасни ситуации задължителна (социални работници, полицаи и други).
- **Пасивният тип жертва.** Жертви от този тип са лица, които не оказват никаква съпротива на насилника, поради

различни причини. Такива може да бъдат физическа слабост, безпомощност, страх, тревожност, чувство за вина по отношение на това, което им се случва.

- **Безкритичен тип жертва.** Жертвите от този тип включват лица, които демонстрират липса на критичност, невъзможност за правилна оценка на житейските ситуации. Безкритичността може да се прояви както на базата на лични отрицателни черти (например, жертва на икономическо насилие става жертва на алчност), така и на базата на положителни (щедрост, доброта, отзивчивост, смелост и др.). Като допълнение може да сепосочи и ниско интелектуално ниво, примитивизъм, които не позволяват оценката на ситуацията, или я изкривяват в голяма степен.
- **Неутралният тип на жертвата.** Този тип включва лица, чието поведение е безупречно във всяко отношение. Тонито е отрицателно, нито е провокативно, житейските събития се обмислят добре.

Според Боян Станков въпросите, които заемат централно място в проблемите, свързани с личността на жертвата, са:

„а) какви свойства характеризират личността, жертва на престъпление;

б) могат ли тези свойства да детерминират (фатално или не) виктимното поведение на човека – отделни свойства или комплекс от свойства и качества;

в) съществуват ли свойства и качества, които отличават цялостно или отчасти жертвата от престъпника;

г) възможни ли са корекции в нейната виктимност; кои фактори детерминират виктимизацията и какви са степените на виктимизацията;

д) каква антивиктимогенна политика трябва да се провежда от държавата, за да се предпазят хората и обществото от виктимизиране.“ (Станков 2001: 48)

В търсене на отговор на въпроса „Какво води жертвата до пасивно-агресивно поведение?“ Благодарение на заложените задачи на проект „Социалнопсихологическа биография на насили-

ето в българското семейство и интерпретиране на етнопсихологическите особености спрямо европейските ценности и политики.“ и проведеното анкетно проучване сред 2800 лица от всички области на Р. България, са използвани две скали:

- Първата скала за изследване на нагласите по отношение на домашното насилие, са подбрани айтеми, които са част от вече съществуващи методики: Приемам партньорът ми да ме кара да ревнувам; Партньорът ми може да ме заплашва, но не и да ме наранява физически; Когато е заслужено, партньорът ми може да ме обижда пред другите; Знам, че съм виновен/а, когато партньорът ми е груб/а и агресивен/а с мен.; Когато карам партньора ми да ревнува, укрепвам връзката ни; Лаская се, ако партньорът ми поиска да не разговарям с лица от другия пол.
- Втората, за изследване на полово-ролевите стереотипи. На респондентите са представени някои твърдения, за които да оценят: До каква степен те повлияват на партньора да приложи насилие.; При спор, съм склонен/на да напомням неща от миналото на партньора си, за да го нараня; Знам, че съм виновен/а, когато партньорът ми е груб/а и агресивен/а с мен; По време на разгорещен спор, умишлено казвам неща, с които да нараня партньора си.

Доказваме чрез дескриптивна статистика на *Насилието – профил на насилието*, че болшинството от лицата, които са били жертва на насилие са жени – над 70%. Насилието над мъже – увеличават се случаите на насилие над мъже, като изводът лежи върху това, че преди 1 година са около 21%, а тези, които са преживели през последната година са 27%.

Отговорите на едва 828 души ни насочват към преживяно насилие, едновременно с това 1556 лица са посочили тип насилие, което са преживели. Не може да бъде казано с категоричност кой от двата резултата е верен, тъй като, ако приемем втория, то около 50% от лицата в извадката са преживявали някои от типове насилие. **ВОДЕЩО Е, ЧЕ ВЪЗПРИЯТИЕТО ЗА НОРМА ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОПРЕДЕЛЕНИ ПОВЕДЕНИЯ, КОИТО**

СЕ РАЖДАТ ВЪВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ СЪПРУЗИТЕ НЕ СВЪРЗВАТ ПОВЕДЕНИЕТО С ВЪЗПРИЯТИЕТО ЗА НАСИЛИЕ. ТОВА ОБЯСНЯВА СЪОТВЕТНАТА РАЗЛИКА. По тази причина в приучаването разгледаме и отговорите, дискриптивно, между *преживяно насилие* и *докладван тип насилие*.

Тези резултати могат да бъдат обяснени с високата толерантност към насилието и по-конкретно, възприятието му като нещо нормално. Не е случаен и резултатът – от тези, които са отrekli насилие, но са посочили преживяно такова, най-нисък е процентът на физическото, което очевидно се възприема като „истинско“ насилие, за разлика от другите поведения, към които има толеранс. В БЪЛГАРСКА ИЗВАДКА, В НАЙ-ГОЛЯМА СТЕПЕН ЗА НАСИЛИЕ СЕ ВЪЗПРИЕМА ФИЗИЧЕСКОТО НАСИЛИЕ, КАТО ДРУГИТЕ ПОВЕДЕНИЯ, КОИТО ПРИЧИНЯВАТ СТРАДАНИЕ СЕ ПОДЦЕНЯВАТ! Какви са причините анкетираните лице да отговарят на въпросите? Отговорът може да бъде потърсен в раното детство където се формира собствената норма по отношение на заобикалящата действителност. Повтарянето на едно и също събитие формира концепция за норма и в същото време формира усещането за сигурност по отношение на индивида. В случаите, в които детето не е част от символичния свят на родителите си, защото те са ангажирани със своя конфликт или са в постоянен конфликт, детето прави опити да обясни действителността с „живота“ на обективното, което по-късно се формулира и във форма на собствен свят, в който детето се крие, когато е застрашено. Според М. Манолов, човек за да се справи с травматичното преживяване, индивидът може да избяга, да се справи или да се дисоциира от съответното преживяване, при което травматичният опит не се обработва адекватно. (Манолов и др. 2021: 210)

В ранното детство се формира и Аз-образа, М. Манолов разглежда основните конструкти на Аз-а, с което се обяснява подценяването или приемането на определени форми на насилие:

- **Реален Аз** – това е Аз-ът, който е събирателна между всичките характеристики, които личността притежава. Обикновено той представлява „капацитета“ на личността да се

среща, интегрира и борави с действителността такава, каквато е възприета. Компетентностите и способностите на Аз-а следва да бъдат осъзнати, за да може да функционира личността в комфорт със себе си в ситуациите на „реалното“. Реален Аз е в постоянно взаимодействие с другите форми на Аз-а, което може да доведе до неговото потискане или опити поведението да бъде изведено от неговите компетентности.

- **Социален Аз** – това са аспектите на идентичност или себепредстава, които са важни за начина, по който личността се свързва, живее в социалния свят. Те са повлияни от междуличностните взаимоотношения и реакциите на други хора. Социалният Аз може да се определи като характерното поведение на индивида в социални ситуации. Нерядко това е и фасадата (маската, стената), която дадено лице показва в отношенията си с другите, дистанцирайки ги от реалното си Аз.
- **Травматичното Аз** е понятие, въведено от Озтюрк и Сар в опит да обяснят причините за дисоциативните разстройства. Те разглеждат Травматичния Аз като трайна психологическа конструкция, която е по-усъвършенствана, отколкото динамичното състояние на личността. Травматичният Аз се различава от „емоционалната част на личността“. Той е по-разширен, тъй като не се опира в емоционалните граници на „нормалната личност“. Това, което се простира извън границите ѝ, се счита за решаващата проблема част от Аз-а. Въпреки че Травматичният Аз може да има преходни връзки с емоциите, то не е функция или следствие на емоциите. Травматичното Аз не се асоциира и с липсваща личност, ограничена персонификация. Напротив, присъствието на Травматичното Аз показва, че лицето продължава да твърди, че притежава травматичното преживяване, докато се опитва да го обработи (макар и неуспешно). Въпреки че всяко отделно състояние на личността изчезва след „сливане“ при дисоциативни разстройства,

подобна интервенция не е налична за Травматичния Аз; травмата може да надделее дори след интеграция на всички различни състояния на личността. Възщност травматизмът никога не се разтваря; той може да бъде реактивиран от последващи травматични преживявания с величината, достатъчна за започване на нови травматични повратни точки. В този смисъл Травматичното Аз се разглежда като отделна част от Аз-а, която „живее“ в своя цикъл на повтаряемост и трудно може да бъде разграден в каквато и да било ситуация.“ (Манолов и др. 2021: 275-276)

М. Манолов пояснява, че ако при възникнала травмата човек незабавно успее да разреши преживяването, то Реалното Аз продължава да функционира и да сътрудничи със Социалното Аз. Непосредствено след настъпването на събитие което се приема за неуспешно, сътрудничеството между Реалния и Социалния Аз започва прогресивно да намалява. Всяко следващо травматично преживяване може да изостри този разрыв до степен да накарат двете части да се отделят една от друга. Според Озтюрк и Сар, Социалното Аз спира да бъде в състояние да отговаря адекватно на травмата в момент на нейното възникване, нито по-късно. Те доказват, че неумението за справяне с нововъзникващите травматични ситуации е свързана с липсата на своевременно решение, човекът отделя много време за преработка.

Логично е Социалният Аз изразходва твърде много енергия, тъй като не се включва по време на преживяване и обработката на травмата, а действа в следващите фази. Травматичната ситуация се обработва само с Реалното Аз. Реалното Аз следва ситуативно да изкривява когнитивната реалност, с цел да достигне до разрешаването на ситуацията, което се разглежда и като адекватна реакция.

Ако Реалното Аз функционира субоптимално, възприятието на реалността се променя, което от своя страна променя и личността. Изкривената реалност води до изключване на Реалното Аз, по този начин неуспешното справяне води до изключване на реалността, като следва и промяна на личността. След това Трав-

матичното Аз прави опит да обработи травмата в контекста на изкривена реалност. Това не се получава, от което следва и втората фаза: Социалното Аз създава алтернативни личности, които се опитват да обработят травмата. Според Озтюрк и Сар един от най-важните моменти по време на преработката на травма не е въпросът дали е възможен адекватен отговор или не, а степента на загриженост относно развитието на такъв. (Манолов и др. 2021: 277)

Травмата се разглежда като предпоставка за отклонения в развитието на детето. Тя се подчертава и като нещо, което е изведено от взаимоотношенията в семейството. По този начин представянето на травматичната дисоциация се свързва с онава, което се случва във връзка със социалните обстоятелства при формирането на Аз-образа на детето. Не всички травми водят до дисоциация, но всички водят до влияние на социалното. Травмата „работи“ и се развива в съзнанието и се преплита със сложни емоционални и житейски преживявания в контекста на настоящето и идеята за бъдещето.

По тази причина нужно е системно да се работи с жертвите на домашно насилие в насока осмисляне на собственото Аз и себеприемане.

4. МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОДИ ПРИ РАБОТА С ЖЕРТВИ НА НАСИЛИЕ

4.1. Диагностичен разговор

Разговорът е в основата на човешките комуникационни процеси, независимо от неговата форма, начин на провеждане и място. Чрез разговора хората влизат в лични и служебни контакти, изразяват свои мнение, очаквания или загриженост.

В работата си с жертвите на домашно насилие най-удачния метод да се установи реалната ситуация е диагностичният разговор. Основанията на Георги Бижков да определи разговорът като диагностичен метод са:

1. За такъв разговор можем да говорим, когато чрез него се получава информация за състоянието и проблемите, които представляват интерес за изследвателя или за този, който провежда такъв разговор. Следователно диагностичният разговор не може да се сведе до обмяната на няколко реплики, а винаги има целенасочен характер.

2. Диагностичният разговор се провежда със строго определена цел – да се получи информация, която е недостъпна чрез други методи на диагностиката. Обикновено това са критични ситуации, изключителни случаи, когато определено лице има някакви нарушения, заболявания и други. Чрез такъв разговор провеждащият се стреми да се информира за причините, за начините на реагиране, за намерения и планове.

3. Диагностичният разговор има широко място и значение особено в медицинската, специално в клиничната практика, при терапията на определени заболявания. Той е същностен елемент психотерапията, която основно се провежда и осъществява именно чрез такъв разговор.

4. В областта на образованието този метод се прилага при изясняване на трудни и заплетени случаи на нарушени взаимоотношения, при планиране на бъдещото професионално и лично развитие и други. (Бижков 2003: 75) Изисквания, на които отговаря диагностичният разговор, за да бъде диагностичен метод и водещия да спазва са:

- а) Диагностичният разговор не е *разпит*, при който се търси виновният, за да бъде наказан.
- б) Диагностичният разговор не е *изповед*.
- в) Диагностичният разговор не е и *наставляване*, в смисъл че това не би се случило, ако ответната страна е спазила определени изисквания.
- г) Диагностичният разговор *не е обвинение*.

Според Х. Фисени основните характеристики на диагностичния разговор са следите: (Fisseni, 1990:163)

1. Чрез този метод се получава информация чрез смяна на говорещите, които са най-малко двама.

2. Получаваната информация е главно от интервюирания, който отговаря на въпросите на питащия, на задаващия въпросите.

3. Между водещите разговора се осъществява процес на комуникация и взаимодействие на различни равнища: когнитивно, социалнопсихологическо, други.

4. Разговорът се планира и провежда от водещия така, че получената чрез него информация да може да се систематизира и обработи количествено и съдържателно.

В работната среща с жертваната на насилие, целта на диагностичния разговор, е да се стигне до реалната ситуация, да се установи неговото отношение към случилото се, до неговата оценка и до намеренията му за излизане от ситуацията и набиляване на съвместни мерки за справяне с проблемите. За да се постигне целта, нужно е да се спазват следните условия:

- Наличие на двустранно *доверие* както от страна на служителя към пострадалият на домашно насилие, така и от търсещият помощ към служителя. Без това условие не е нужно да се води разговор.

- Наличие на *емпатия* от страна на социалният работник, психолога или полицейския служител, способност да влезе в „кожата“ на жертвата, да го разбере, да съпреживее случилото се, да възприеме грижите и състоянието му.
- Създаване на подходяща обстановка и атмосфера.
- Обикновено разговори започни с насочване към същността, към случката, проявата, и не веднага към причините или мотивите на насилника, кой е виновен и т.н. Подходящо е водещия в самото начало да изрази своето отношение, че разговор не е приятен, той няма да го поучава или упреква, а двамата ще търсят изход от ситуацията.
- Важно е още в началото на разговора е да се чуе мнението на пострадалия на домашното насилие, как тя/той оценява ситуацията, какво възнамерява да предприеме. При това водещият слуша, задължително е невербално да покаже съпричастност чрез мимики, жестове, кратки изрази на разбиране, да не отклонява поглед от жертвата, да го гледа право в очите и т.н.
- Постепенно в хода на разговора социалният работник, психологът или полицейския служител се намесва по-активно в разговора, като изразява разбиране и подканва интервюираният да разкаже за своето мнение относно излизането от ситуацията, представата за утрешния ден, как за нея/него е близкото и конкретно бъдеще.
- В диагностичния разговор е важно да не бъде насочено и да не засяга трети лица, въпреки че тяхното място и роля в конкретната случката или в житейски аспект да бъде значително. Важно е да стигнат до единство по отношение важността на дейността или проявите на жертвата.
- Диагностичният разговор завършва със заключение, което може да даде яснота върху ситуацията, но още по-добре то да съдържа известен план за действие, приблизителни срокове (ако е необходимо), определяне на нова среща. Добрият резултат от подобен тип разговор е достигане на взаимно успокоение и укрепено доверие между водещите разговора.

В зависимост от организацията и начина на провеждане, Г. Бижков в параграфа относно типологията на диагностичния разговор, го определя като стандартизирано, нестандартизирано и смесено.

В зависимост от типа на диагностичният разговор се характеризира степента на определеност и последователност при планирането, провеждането и анализ на резултатите от разговора, а отгук и степента на точна и доказуема информация.

В Стандартизирания разговор предварително е заложена ясно и точно определена цел, набелязване на отделни аспекти на разговора, въпроси така формулирани, че да могат да обхваната всеки един от тези аспекти, последователност на въпросите, начина за записване на отговорите, дори предпазително проиграване на срещата и хипотетичния протокола. Този начин на подготовка и пропъждане на разговора гарантира по-голяма обективност, получаване на по-целенасочена информация, която да се обработва чрез математико-статистически методи и да се сравнявани с информация, получена от същия метод получена от други лица.

Г. Бижков посочва, като недостатък т.нар. стерилност в научните изследвания, която в същността си е едно провокирано отчуждаване между водещия разговор с лицето или лицата. Резултатът от получаваната информация има ниско диагностично качество. Ето защо стандартизирания разговор не се предпочита.

„Нестандартизираният разговор има значително по-голяма свобода както в съдържанието, така и в последователността при поставянето на въпросите, налице е една по-голяма близост в комуникацията между задаващия въпросите и отговарящия. В зависимост от ситуацията, предмета на разговора, неговите цели и т.н. водещият създава много по-естествени условия за получаване на по-достоверна информация, за получаване на по-личностни, дори интимни страни от живота и дейността. Тъй като по принцип за един такъв разговор не се предвижда строго определено време, той може да продължи по-дълго. От значение, че водещият има възможност да повтори някои въпроси в друга

връзка, да изрази по определен начин своето отношение и други.“ (Бижков 2003:78)

Освен това Г. Бижков подчертава, че недостатъците на този вид разговори се отнасят до „личния характер“ на отговорите, което затруднява систематичната обработка на информацията, сравняването на отговорите между две и повече лица. Друг недостатък при провеждане на разговора, е да се „пропусне“ въпрос, да отдели повече време на някои въпроси и да с пропусне важна информация и т.н.

Смесен разговор е най-подходящ съчетават се предимствата и се избягват недостатъците на стандартизирания и нестандартизирания разговор.

Основното с което е нужно да се съобрази водещият при провеждане на диагностичния разговор е предварителното планиране и набелязване на основните въпроси, които ще са в центъра на разговора и умело регистриране на отговорите. От съществено значение е да се знае какви въпроси могат да се поставят по принцип, за да се подберат най-подходящите от тях.

Х. Фисени (Fisseni, 1990: 168), дава пълна квалификация на видовете въпроси, които мога да се зададат на интервюирания.

Функционални въпроси.

а) *Въвеждащи* (контактни) за спечелване на доверие и за установяване на по-непринуден контакт. Започва се с въпроси, които нямат ценностен характер, засягат делнични неща, най-често за здравето, времето, настроението и т.н.

б) *Преходни* въпроси към друга тема (въпрос) от типа „Да, добре, а сега да преминем към...“ или пък „Досега говорихме за ...можете ли да кажете...“ и т.н. Така се създава по-непринудена обстановка за общуване, за да избегне възможността разговорът да не премине в разпит.

в) *Контролни* въпроси с оглед на доизясняване на даден аспект, за преодоляване на неяснота и т.н. Тяхната формулировка изисква силно развито чувство за бърза ориентация на водещия разговора, за използване на тон, мимика и др., според конкретната ситуация и други.

Формални въпроси. Това са същностните въпроси, те образуват и представят съдържанието на разговора. Те са:

а) *Въпроси с предварително дадени отговори*, наречени още стандартизирани или закрити въпроси. Такива въпроси си познати от анкетни в писмен вид.

б) *Въпроси без предварително дадени отговори*, свободни, открити въпроси. Отговорите се формулират от лицето, към което се отправят въпросите.

в) *Преки въпроси.* Според обстановка се преминава направо към същността на проблема, ситуацията, върху която се води разговор. По своята същност те приличат на въпроси с предварително дадени отговори.

г) *Косвени въпроси:* тук същността на разговора не се поставя веднага и пряко чрез въпросите, а се правят „проучвания“, „изпробване“, за да се достигне до нужното информация. Формулировката и поставянето на такива въпроси изисква добра подготовка и опит.

д) *Сугестивни въпроси:* чрез тях в определена степен се показват посоката, внушава се отговора. Този вид въпроси нямат диагностична стойност, но те могат да са полезни, особено ако лицето не е в състояние да даде непосредствен отговор. Формулировка е най-различна, но почти винаги в тях се съдържа насочването „Вие нали не мислите,...искате,...очаквате и т.н.“

Х. Фисени посочва конкретни съвети свързани с формулировката и задаване на въпроси. „Ето по-важните от тях:

- Въпросите трябва да се формулират ясно и разбрано, без използване на специални термини, чуждици, сложни словосъчетания.
- Да се използват къси, прости по своята конструкция изречения, а не дълги, обстоятелствени пояснения, вмъквания и допълнения и т.н.
- Комплексни и сложни по своята същност проблеми да се обхващат с помощта на повече, по-кратки и ясни въпроси, отколкото с един или два сложни по своята конструкция въпроси, които затрудняват отговарящите.

- Съдържанието и начинът на поставяне на въпросите трябва да отговарят на интелектуалното равнище на отговарящите на тяхното образование, интереси, подготовка в съответната област.“(Г. Бижков 2003: 80)

Подготовка и провеждане на диагностичния разговор насоки за подготовката и самото провеждане на разговора, който има диагностичен характер. При подготовка за предстояща работната среща, водещият трябва да се съобрази със следните моменти:

- Точно определяне мястото и значението на разговора в целия диагностичен процес, съдържанието и съчетанието му с другите методи. Особено важно е да се определи какво е специфичното място на разговора и диагностичния процес, каква съдържателна информация се очаква да се получи с него, която е недостъпна или трудна за другите методи;
- Обмисляне и определяне на основните съдържателни пунктове, „опори“ на разговора. Това могат да бъдат няколко съдържателни блока, теми, проблеми и т.н.;
- Набелязване, в най-общ план на въпросите, чрез които се очаква получаването на информация за всеки един от съдържателите аспекти;
- Определяне на начина, по който ще се отразят резултатите от разговора. Според конкретния случай може да се използва звукозапис (открит или скрит), видеозапис и др. При възможност да се използва и протоколист;
- Определяне на начина, по който ще се обобщи информацията, което може да стане най-напред като предаване на общото впечатление, мнение, да се даде известна оценка (е да/не или скала с няколко степени). При по-сложни случаи или във връзка с експертиза, научни изследвания и други подобни може да се предвиди и статистическа обработка на резултатите, например пресмятане на определена честота на думи, отговори, на времето за говорене, или пък паузи и т.н.
- Добре е да се предвидят няколко разговора, тъй като различни обстоятелства могат да попречат на планирания единствен разговор;

- В организационен план е добре да се помисли предварително за мястото на провеждане, обстановката, възможността за смущения и наличие на странични лица, продължителност на разговора и т.н.;
- Ефективността на разговора като метод значително се увеличава, ако преди неговото провеждане се съберат данни за лицето, с което се разговаря, конкретни резултати от неговото развитие, особености в характера и поведението и др. При самия разговор тази информация само ще бъде допълнена и уточнена;
- Обмисляне и уточняване на други, специфични за конкретния случай организационни и съдържателни въпроси.

При провеждане на разговора се спазват предварително направените уточнения, определените срокове, етапи, въпроси и т.н. Нужно е да се подчертае, интервюиращият внимателни и търпеливо да „влезе“ и проведе диагностичният разговор. Да зачита достойнството на лицето, с което се води разговор, спечелване на доверието му с предварителни декларации, така и с начина на провеждане на разговора, гарантиране на дискретност и др.

Анализ и оценка на резултатите се определят от начина на провеждане на разговора и използвания при него инструментариум.

Според Г. Бижков анализът на проведеното диагностичен разговор се състои от няколко компонента:

а) Когато са използвани въпроси с предварително дадени отговори, задачата на извършващия оценката (това могат да направят и технически лица) е да пресметне честотата (абсолютна и относителна) за всеки отговор към всеки въпрос, да обобщи резултатите таблично и графично и да ги предаде за съдържателен анализ.

б) При нестандартизирани въпроси процедурите за оценка са значително усложнени, но все пак може да се препоръча следната последователност:

- преглед и прослушване (при наличие на запис) на отговорите на отделните въпроси и съотнасянето им към една от

определените категории. При наличие на повече разговори с едно лице могат да се вземат осреднени данни;

- образуване на няколко, но най-малко две или три категории, с които могат да се оценят отговорите на всеки въпрос;
- при анализ на диагностичния разговор с по-голяма продължителност могат да го използват процедурите на контент-анализа.

Оценката на получените от разговора резултати зависи от поставените цели, като могат да се използват различни възможности за обобщена или диференцирана оценка:

- на отделните въпроси използвани в проведения разговорът могат да се оценят с „да“ или „не“;
- обобщена качествена характеристика – оценката може да се представи в съкратен или по-подробен вид;
- скалираната оценка, се състои от определена скала (най-малко с три степени), като качествена оценка може да бъде съчетана с количествена (напр. среден бал), и при нужда да се сравни с оценка от друг диагностичен разговор със същото лице;
- тематичната оценка на отделни въпроси могат да се оценят както еднократно така и многократно. Например изменение в отношението на жертвата на домашно насилие към определено X лице за конкретно определено време;
- разгърнатата оценка – разсъждение се изготвя при обсъждане на по-сложен случай, по който възниква противоречиво мнение и е необходимо оказване на целенасочена помощ или включване на конкретни дейности;
- оценка – експертиза която съдържа категорично заключение относно състоянието на изследваното лице;
- оценка представляваща съчетание на няколко от изброените форми на оценка.

Не бихме пропуснали темата свързана с обективността, надеждността и валидността на диагностичният разговор. В съкратен вид ще предадем анализа на X. Фисени относно критериите свързани с диагностичния разговор.

а) *Обективността* на разговора е контролирана само като обективност при оценката на резултатите в смисъл на съответствие между двама или повече специалисти, провеждали диагностичният разговор. При провеждането на разговора не може да се търси обективността още по-малко да се пресмята количествено, тъй като тук става въпрос за личностно взаимодействие между две лица и разговора записи именно от тях. За количествена оценка на обективността, например коефициент на обективност, Х. Фисени не съобщава.

б) *Надеждността* е определена чрез метода на повторението на разговора, предпоставка за което е спазване условието за постоянство на факторите. Надеждността е по-висока, когато диагностичният разговор се провежда при стандартизирани условия, когато повторното провеждане на разговора е при същите условия и лице/а, предмета на разговора са по-конкретни и ясни по съдържание или след повече информация.

в) *Валидността* на разговора е изследвана по отношение на съответствието с външни критерии, както и прогностичната валидност. Според Х. Фисени показателите са задоволителни, колкото и другите подобни на диагностичния разговор методи. (Г. Бижков 2003: 82- 84)

4.2. Групова дискусия

Друг подходящ метод за работа с пострадали от домашно насилие е груповата дискусия. Характеристиката на груповата дискусия като метода е тази, че се провежда с повече от едно лице и на преден план се явява комуникативните аспекти, очаква се, че участниците в дискусията да познават проблема който се дискутира. В сравнение с интервюто или анкетата, при груповата дискусия в защитена среда (каквато е социалната услуга) участникът има възможност да се изкаже, да обоснове своето мнение, да се съгласи или да не се съгласи с мнението на другите от групата. Тази особеност е добра предпоставка да се установи равнището на познания, на подготовка, както и степента на владение на оп-

ределена материя, способността на участниците да излагат и да защитават аргументирано своите становища по определени проблеми, върху които се дискутира.

За разлика от анкетата и интервюто, груповата дискусия дава възможност да се получи информация за по-широк кръг от виждания, мнения, разбирания и начин на разглеждане и други във връзка с дискутирания проблеми. В своята същност груповата дискусия има обучаващ ефект, за разлика от други методи участниците разширяват своите хоризонти, запознават се със съществуващи и различни от техните мнения, опит и становища, което им дава възможност да коригират свои позиции или виждания.

Затрудненията за прилагането на груповата дискусия като метод са свързани с материално-технически и организационни моменти (осигуряване на помещение, технически средства, насрочване на предстояща среща и т.н) Съвременните Български социални услуги нямат тези затруднение поради добрата материална, технически бази и комуникативни условия с потребителите на съответната институция.

Затруднението, които евентуално биха изпитали са свързани с съдържателни трудности и проблеми: „...избор на дискусийна тема, предварително структуриране на теза на темата, намиране на опорни точки за обясняване и убеждения на участниците, осигуряване на съответна литература и др.„ Важен момент е съдържателното структуриране на дискусията с оглед на предстоящия анализ на резултатите. (Бижков 2003: 85)

Курт Левин, които е родоначалник на груповата дискусия като метод на изследване на социалните науки определя груповата дискусия като „...разговор в една група от изследвани лица по определена тема и при лабораторни условия. Целите на груповата дискусия са:

- установяване на мнения и отношения на отделните участници в групата;
- установяване на мненията и отношенията на групата;
- установяване на общественото мнение и на отношенията;
- установяване на начина на поведение, специфичен за изследваната група;

- изследване на груповите процеси, които водят до формиране на определени индивидуални и групови мнения;
- емпирично установяване на цели обществени области, на структури на големи обществени организации;
- различни комбинации между посочените цели.“ (Бижков 2003: 85-96).

В работата с жертвите на домашно насилие груповата дискусия дава възможност на участниците в нея да бъдат в състояние да изразят и да защитят своето становище, позиция. Това означава водещият преди прилагането му да се съобрази със следното:

- методът да се прилага след определена възраст (от края на начална училищна възраст);
- участниците да имат определени позиция по дискутирания проблем;
- предварително да е избран ръководителят на дискусията, с цел добро ръководство;
- когато методът се прилага за научно изследователски цели, нужно е да се познават изискванията на методиката на съответния вид изследване педагогическо, психологическо, социологическо или смесено;
- прилагането на груповата дискусия изисква наличието на реален проблем не само за обсъждане, но и за решаване.

Водещият на груповата дискусия или колектива на социалната институция е необходимо да **разработят концепция** с всички изисквания за конкретната група, за да се решат следните основни въпроси- проблемът който ще е водещ в предстоящите дискусии; организационно организиране на подготовка, провеждане, срокове, участници и др..

След уточняване на организационни дейности, **провеждането на груповата дискусия** може да премине в следната последователност:

а) **Съобщаване и обосновка на целта на дискусията.** Целта да е реална и действителна. Важно е ръководителят на дискусията, независимо дали е служител от социалната институция или член па групата, да се създаде положително отношение на участници-

те в дискусиата, желание те да бъдат активни и искрени. В група с лица жертви на домашно насилие от особена важност след представяне на проблема и целите на метода да се гарантира дискретност относно индивидуалните мнения на всеки от групата.

б) Съобщаване или взаимно договаряне за начина на провеждане на груповата дискусиа. Съществуват следните възможности:

- водещият съобщава темата и дискусиата започва. Участниците изказват своето мнение, правят предложение, съгласяват се или не се съгласява с мнението на другите. В край на дискусиата водещият обобщава, формулира общо становище, и т.н.;
- водещият предлага за обсъждане и приемане на „правила на играта (дискусиата)“, които могат да бъдат в различни варианти и комбинации, например от самото начало се изказват мненията по предварително заложен проблема на дискусиата, които се записват в тачи последователност на изказването. Никой от групата няма да критикува или отхвърля казаното. След изчерпване на предложенията се подлагат на обсъждане на всяко предложени и записано становище. Накрая се взема общо решение;
- според броя на участниците водещият може да разпредели групата на малки под групи, които да работят самостоятелно, след което всяка група докладва за своето мнение, решение или предложение. След взаимно изслушване но изложените становища се стига до обобщено мнение, решение и т.н. според целта на дискусиата;
- ръководителят може да предложи на пълното обсъждане известно разпределение на задачи или аспекти за предварително проучване, изследвано, за събиране на материали и други. След това, на второ обсъждане/дискусии, получените резултати и събраните материали се обобщават и върху тази основа се провежда самата дискусиа;
- груповата дискусии може да прерасне в постоянен „дискусионен клуб“ не само за изследователски нужди, по за

текущо обсъждане на възникнали промени, за изработване на предложения, за анализ на материали и публикации. (Бижков 2003: 90-91)

Оптималният брой участници в групата, в която ще се провежда дискусиата, е между 5 и 12 члена. Подборът обикновено е целенасочен, т.е. в дискусиата участват лица, които са подбрани по определени показатели – интерес, активно проявено отношение, компетентност, желание за обществена изява. В социалната институция участниците са потребителите на социалната институция в случая пострадалите на домашно насилие и техните преживявания и житейски опит покриват изискването за подбора на участниците в груповата дискусия. Специфичната работа с подобен тип потребители изиска да се извърши подходящ подбор и подготовката на ръководители (водещия) на дискусиата.

- Първото изискване е свързана с професионалната компетентност на водещия дискусиата. Той (тя) да е професионалист в съответната област, да има нужния авторитет сред сродни специалисти, да се ползва с уважение сред теоретици и практики.
- Второ, водещият на дискусиата е нужно да има определени комуникативни качества, като проявява способност за бързо влизане в същността, бърза реакции с въпроси и отговори, да бъде в състояние да насочва дискусиата в определена конструктивни насока, да е дискретен, внимателен, да не изказва свое мнение, а да дава предимство на другите.
- Трето, поведението на водещия по време на дискусиата да буди уважение и доверие, прави кратки обобщения, подканва към участие, допуска използването на уместни шегички. При нужда да използва безлични съждения, например „Съгласни ли сте с това мнение?“ или „Според някой, ...?“ др..
- Четвърто в случаи на затруднения в ход на дискусиата водещият може си предпазливо да поставя целенасочени въпроси към отделни участници, да перифразира вече изказани съждения като продължение на вече поставени от него въпроси, да обобщи казаното от участник, ако по-

ложението му не е достатъчно ясно, да направи по-малки или по-големи обобщения на вече проведената дискусия, да деликатно да стопира някои участници, които много често участие, дори се повтарят в смислово и съдържателно изказвания.

- Пето, водещият в рамките на определеното време да поставя за обсъждане всички предварително заложиени въпроси, за да успее да направи обобщения и да закрие груповата дискусия.

К. Петрова подробно разгражда ролята на водещият на груповата дискусия (тренинг). Във всяка група за социалнопсихологическа подкрепа има подчертано по-високи изисквания към **водещия**. Въпреки че има групи, в които ролята на водещия не е толкова голяма, то повечето са организирани така, че водещият е в центъра на групата. Той отговаря за организация, за функционирането ѝ, за провеждането, темите, за самочувствието на членовете ѝ, за ефективността от работата, и т.н. Личността на водещият е гаранция за успеха или неуспеха на групата, по тази причина изискванията към него са най-високи. Необходимо условие за водещия групата са (Петрова, 2013: 58-70):

Авторитетът е влияние на един човек върху другите хора, като „възможността с определени качества и при дадени обстоятелства да се въздейства върху околната среда“ (Попов, 1989: 46), разбирана като социална. Авторитетът е субективното отношение на една или повече личности към друга личност, към нейните качества, характеристики и, дори, представа за потенциалните възможности на личността – авторитет. Т.е., авторитетът е атрибутивна характеристика, благодарение на която водещият може успешно да реализира дейността си.

И. Вачков определят **пет роли**, които изпълнява водещият (Вачков, И., 1999:63):

- Активен ръководител – учител, режисьор, инструктор, треньор, водещ;
- Аналитик – анализира, преосмисля и обобщава достигнатото в групата, етапите на съвместна работа;

- Коментатор – оценител, даващ „обратна връзка“;
- Посредник – експерт, разрешава конфликти, медиатор;
- Член на групата.

Към посочените К. Петрова допълва и вдъхновител, емоционално подкрепящ и стимулиращ груповата работа.

Професионална подготовка, която включва следните етапи (Ялом, И., 2000: 567):

1. Наблюдаване работата на известни водещи с опит;
2. Щателна супервизия на първите групи;
3. Личен опит в участие в групи;
4. Лична групова работа.

Наблюдаване работата на известни водещи с опит. Като всяко наблюдение, организацията на това изисква съобразяване с условията на провеждане, избор на тип наблюдение, целенасоченост, структурираност, водене на протокол, обсъждане, параметри за наблюдаване и т.н.

Щателна супервизия на първите групи. Тя е свързана с непосредствено водене на групи, като присъствието на супервизор е задължително, тъй като липсата на опит води до грешки, които могат да бъдат преодолявани. Като вариант на супервизорството са и ко-терапевтите.

Личен опит в участие в групи. Личният опит в една група е най-значимият компонент в работата на терапевта. Супервизорството и участието в група протичат почти едновременно. Като допълнение или предходен двата етапа процес е личностното участие в група като редови член.

Лична групова и индивидуална работа. Този етап присъства в обучението на всички терапевти. Те преминават през няколко вида обучения в група, а немалка част от тях и през индивидуална психологична работа, като по този начин научават много неща за себе си, усвояват различни методи и подходи в работата, а също така изпитват на свой ред неудобствата, които в бъдеще ще изпитват техните пациенти при саморазкриването, преодоляването на конфликтите, сработването и т.н. Така се формира и собствен стил на работа, интерпретиран през личния опит.

Стил на ръководене на групата, причисляващ се към демократичния, либералния или авторитарния. Всеки един от тези стилове има своите предимства и недостатъци. Ефективното ръководство на една група изисква гъвкавост по отношение на избора на ръководене и съобразяване на стиловете на управление с условията на груповата работа, с нейните цели и задачи, а и с особеностите на груповите членове.

К. Рудестам подчертава, че в реалната група могат да бъдат наблюдавани и трите основни стилове на ръководство. В същото време, не са съвсем диференцирани и характеристиките на всеки отделен стил. (Рудестам, К., 1999, с. 35):

Табл. 1

АВТОРИТАРЕН	ДЕМОКРАТИЧЕН	ЛИБЕРАЛЕН
Всички аспекти на политиката се определят от ръководителя.	Политиката се определя от групова дискусия и групово вземане на решения.	Пълна свобода на членовете при вземане на решения при минимално участие на водещия.
Всички стъпки в дейността последователно се ръководят от водещия.	В процеса на дискусия се определят общите етапи и пътища за постигане на груповите цели.	Ръководителят предоставя материалите за работа и отговаря на въпроси, ако има такива.
Индивидуалните задачи и групите за тяхното изпълнение се определят от ръководителя.	Разпределят се отговорностите и се избират партньори по усмотрение на групата.	Ръководителят изобщо не участва.
Ръководителят хвали или критикува, когото иска, но не участва в работата, освен ако трябва да покаже нещо.	Ръководителят хвали или критикува другите, старе се да бъде обективен, не щади излишно и себе си.	Дейността на членовете на групата рядко се коментира, ръководителят не се опитва да оценява и регулира групата.

Умението за **справяне с властта** включва **постоянна проверка на взаимоотношенията** „водещ-група“.

К. Петрова предлагат **6 източника на власт**:

а) **награждаваща власт** – възможностите ѝ за въздействие се определят от това в каква степен водещият е в състояние да удовлетвори един от мотивите на групата, а именно доколко може да ги похвали, насърчи, подкрепи положително;

б) **принуждаваща власт** – възможностите ѝ за въздействие се определят от очакването на клиентите, в каква степен водещият е способен да ги накаже за определен тип поведение и в действителност той ще го направи ли;

в) **легитимна власт** -нейна характерна черта е тази, че въпреки доброволността на включване в групата, членовете ѝ съзнават, че водещият има легитимна власт и упражнява влияние по силата на официално обявената му роля;

г) **референтна власт** – в основата ѝ стои идентификацията на клиентите с водещия, който се възприема като източник на убеждения, качества, знания, опит, ценности, образци на поведение и пр. и се счита за еталон, оказващ влияние в сравнително оценъчен и мотивационен план върху поведението на членовете на групата;

д) **експертна власт** – действеността ѝ се определя от величините (знания, опит, личностни качества, ценности и пр.), които се приписват на водещия от страна на участниците в групата по отношение на поведение в дадена сфера;

е) **информационна власт** – тя има своето място в такива случаи, когато водещият разполага със специфична информация, способна да накара клиентите да видят последствията от своето поведение в нова светлина.

В някаква степен и шестте източници на социална власт са характерни за работата в група, като условието е да не се злоупотребява с тях, особено от страна на водещия. (Петрова 2013:61-62)

Фактори които затрудняват групата (Петровская, 1982, с. 144-145):

- да се използва групата за задоволяване на потребностите на водещия; да се манипулират груповите членове;
- да се съди за успеха на групата по изразените драматични чувства на нейните членове – плач, смях и т.н.;
- стриктно спазване само на една стратегия;
- водещият да отстъпи мястото си на редови член от групата;
- да не интерпретира свободно мотивите и причините да един или друг вид поведение;
- да се знае, че да си активен в групата не е абсолютно задължително – в определена ситуация някой може да се въздържа от участие;
- експертността отчуждава, ако не е съпътствана от емоционална отзивчивост.

Изискванията към водещите групи бихме могли да обобщим в три големи групи:

- Изисквания към психиката на водещия;
- Изисквания към водещия, следващи от необходимостта да общува с хора;
- Изисквания към водещия, произтичащи от същността на помагащата работа.

Успехът при водене на група, може да се дължи на това водещия да притежава артистичност, чувство за хумор, умие да се забавлява и с това да увеличи околните.

Толерантността и уменията за създаване на усещане за равнопоставеност с търсещите помощ повишават ефективността от комуникацията. Ако към това добавим инициативност и умения за убеждаване, ще се приближим плътно до представата за „съвършения“ психолог.

Водещият групата ще облекчи своята дейност, ако притежава умения за прилагане на усвоената по време на учебната подготовка теория в практиката и готовност за непрекъснато професионално усъвършенстване.

Особено затруднен ще е водещият група във връзките си с търсещите помощ, ако не може да „облича“ своите чувства и чув-

ствата на другите с думи, ако не може да съпреживява болката и страданието на хората.

Безразличието, студенината, високомерието, авторитарността и честото даване на негативни оценки на действията на околните са фатални за доброто общуване и възпрепятстват оказването на ефективна помощ.

Водещият следва добре да познава задачите на помагачия процес:

Според К. Петрова трудности в груповата работа като процес, могат да бъдат:

- *Трудности при спазване на принципа „тук и сега“.*
- *Трудности при преодоляване на навика да оценяват другите.*
- *Трудност, свързани със стандартно интерпретиране на проблемите.*
- *Трудности при оценяване на групата като създаваща чувство за сигурност.*
- *Трудности при изразяването на искреност.*
- *Трудности при формирането на емпатичност.*
- *Трудности при изразяването на непосредственост и автентичност.*
- *Трудности, свързани със свободата на изказа.*
- *Трудности при реализирането на конструктивно противопоставяне.*
- *Трудности при оказване на подкрепа.*
- *Трудности при даване и разчитане на „обратна информация“.*
- *Трудности при формиране на качеството наблюдателност.*
- *Трудности при пренасяне на наученото в практиката..*

(Петрова К. 2013: 47-48)

Нашето убеждение е, че приложимостта на груповата дискусия е неоспорима при работа със справяне и отработване на емоционални преживявания, както и планиране на задачи и поставяне на малки и реалистични цели за справяне с актуални проблеми възникнали пред пострадалите от домашно насилие.

В своята книга „Социално-психологичен тренинг: теория, методика, практика.“ Кр. Петрова посочва, един от възможните методи с които в груповият процес може да се **взаимодейства и работата да се центрира върху конкретна тема**. Методиката е разработена от Р. Кон. неин основен център е т.нар. „работен институт за преживяно-научено“. Основната идея е, чрез преживяване на дадена ситуация да се достигне до научаване.

Принципите са:

- признаване на различията между хората;
- уважаване на уникалността на личността;
- разширяване на границите на външния и вътрешния свят.

Като краен резултат от прилагането на гореизброените принципи е запознаването с опита на хората и оттук – научаване или спазване на принципа **преживяно** означава **научено**.

Според нас при работа с жертви на насилие е подходящо прилагане на принципите използвани от т.н. **Т-групи** в която междуличностните взаимодействия и взаимоотношения се развиват на основата на изучаване на процесите в малките групи. Основни принципи в тези групи се извеждат: взаимопомощ; въвеждане на научните принципи в ежедневно общуване; демократичност.

Основни понятия са:

- обучаваща лаборатория (груповата работа се провежда като обучение в експериментална лаборатория, като процесът е прилагане на наученото в безопасна среда);
- обучение в това как да се учим (обучение в саморазбиране и самопрезентиране, даване и получаване на „обратна връзка“ и експериментиране);
- спазване на принципа „тук и сега“ (непосредствено обучение чрез преживяване на настоящето).

За основа служи т.нар. „прозорец на Джохари“, показва процесът, по който протича саморазбирането. То започва със знанието за себе си, получено от другите и от собствения опит, при необходимост от непрекъснато получаване и търсене на „обратна връзка“ и засилване процеса на саморазкриването, до достигане на знание и за неосъзнатото. Личността знае изключително

малко за т.нар. си „зазидана част“ или „сляпо петно“. След провеждането на тренингите, личността знае достатъчно вече и за скритата си част.

В Т-групите се разграничават две направления – изучаване на динамиката на груповия процес и оценка на неговата ефективност. Фокусът е да се тренират отделни умения и навици, като описание на поведението, предаване на чувства, активно слушане и конфронтация. Като най-ценна придобивка от Т-групите може да се определи навикът за самоконтрол над собственото поведение. (Петрова К. 2013:5-7)

Терапевтичните фактори са ключов компонент в дейността на която и да е група, дори и когато групите са насочени към саморазвитие или развитие на някакви социални умения или професионални способности. Характерно за тренинга е, създава предпоставки за повлияване във всяка една сфера от живота на личността, преминавайки през емоционално-чувствените процеси и вербализирането на усещанията, възприятията, отношението и т.н., с което се достига до осъзнаването и разбирането на проблема, което от своя страна, се отнася до когнитивната сфера и нейното активиране, а също така се засяга и поведенческата страна от личността, дори и да нямаме реално действие, а само намерение за такова. Целта на настоящата статия е да представи влиянието на терапевтичните фактори върху ефективността и резултативността на груповото взаимодействие.

Едва ли може да се даде точно определение на понятието терапевтични фактори, въпреки че всеки, участвал или водил група, е категоричен, че такива съществуват. Ако се опитаме да обобщим, то това са компоненти, които подобряват груповото взаимодействие и състояние на клиентите и са пряко зависими от водещия, от участниците в групата и от самия клиент, чието състояние подобряват. [/http://www.krotov.info/lib_sec/shso/77_koch4.html/](http://www.krotov.info/lib_sec/shso/77_koch4.html/).

Според И. Ялом, за да съществува работа в група, е необходимо да се има предвид влиянието на т.нар. „**терапевтични фактори**“ (Ялом 2000: 20), които определят осъществяването на терапевтичния процес.

Той определя следните фактори, които ние ще опишем накратко:

- *Всесилната надежда* – обяснява се с желанието и увереността на хората от групата в позитивния резултат. Надеждата за получаване на помощ определя в значителна степен удовлетвореността от груповата работа – всеки отива с желанието нещо да подобри в начина си на живот и това определя и неговата мотивация за включване в групата, както и за участието в груповия процес. Сред участниците съществуват хора, които значително по-бързо напредват и това има заразяващ ефект при останалите и подклажда надежда за положителна промяна и у останалите. Този фактор има най-силно значение при сформирването и началните стадии на работата в група и изцяло се подкрепя от водещия, който като личност би следвало да е уверен и оптимистично настроен към възможната промяна у участниците в групата.

- *Универсалност на преживяването* – това се усеща още от първите срещи на хората в групата – те разбират, че проблемите, които имат, не са толкова страшни, колкото са смятали, че са били, когато не са ги споделяли с останалите, тоест, разбират, че и другите хора са със сходни проблеми и това ги успокоява. Оказва се, че преживяването на страховете, неудачите и тревожността са по-универсално представени у хората, отколкото позитивните преживявания. В този смисъл, е добре водещите да имат предвид някои по-„универсални“ преживявания като (Кочюнас, 2000):

- Страх от това да не те помислят за неудачник, некомпетентен, глупав;
- Страх от хората, от взаимоотношенията с тях, съчетан с липса на елементарни социални умения;
- Неувереност и неуважение към собствената личност;
- Преживявания за безсмисленост на живота;
- Проблематични отношения с близкото обкръжение.

Същият автор цитира изследвания относно значимостта на терапевтичните фактори, които недвусмислено свидетелствата, че универсалността на преживяванията е водещ терапевтичен фактор при развитието на груповото взаимодействие.

• *Наличие на информация* – това се свързва с две от възможните видове социална власт на водещия – експертната и информационната, които имат силата и значението на референтната и легитимната и дори по-силно въздействие върху групата. Този фактор се определя от следните под фактори:

- Обучаващо инструктиране – заключава се в получаване на информация за определено заболяване, за начините му за лечение, за постиженията в науката, за пътищата за преодоляване и т.н. В групата често се поставят въпроси, изискващи компетентното мнение на водещия, неговата информираност и експертност. Въпросът е как ще се поднесе информацията – от позицията на професионализма или менторски представено.
- Откровен съвет – понякога се налага използването на пряк съвет, от който личността има нужда, като този съвет трябва да звучи като предложение от рода на: „Не би ли било по-добре, ако...“, а не „Направи това, не прави другото“, тъй като последното е вид предписание и противоречи на логиката на помагачия процес – да накараш другия сам да си помогне. Преките съвети не водят до креативност, не помагат да се преодолее шаблонността в поведение и мислене, напротив, обиждат, създават усещане за некомпетентност, формират зависимост от водещия и от групата.

• *Алтруизъм* – отдаването на помощ, съпреживяването с другия, подкрепата, която членовете на групата оказват един на друг ги стимулира, прави ги значими, поддържа интереса им един към друг и в този случай приемането на помощ не се класифицира като подаяние, а като доверие, емпатия, дори обич. Алтруизмът се отнася до самочувствието на участниците в групата, до способността да си полезен и останалите хора да са ти полезни. Дали ще е въпрос за реципрочност или някаква форма на условност, алтруистичното поведение или дори намерение прави личността по-уверена в справянето със собствени проблеми и в указването на помощ при разрешаването на чужди проблеми. Алтруистичното поведение засяга способността за емпатия,

отвежда към въпроси, свързани с доверието, с приемането на различията между хората, с идентификацията – все механизми отнасящи се до ранната и по-късна социализация, но и притежаващи възможност за по-късно формиране и развитие.

- *Корективно повторение на първичната семейна група* – взаимоотношенията в сформиранията група напомнят семейните взаимоотношения, а това помага на хората по-лесно да преживеят болката си. Всъщност, преживяването на астеничните чувства, на болката, на смъртта се постига най-добре в група, тъй като опората на повече хора прави личността по-силна, а и споделянето на сходни чувства (всички са преживели някаква загуба или болка), отново довежда до идеята за универсалност в преживяванията, както и всесилната надежда, че справил се друг със сходен проблем, предполага справяне и на страдащата в момента личност. В групата личността съумява да осъзнае по-пълно семейните взаимоотношения, разбира собствения си статус в семейството, осъзнава по-пълно ролевия си репертоар, пренася моделите от своето семейство и на практика ги сверява с моделите от семействата на другите. В същото време, може да коригира поведението си и взаимодействията си в групата и да пренесе този нов опит в семейството, което свое само по себе си е творческо прекрояване на семейните взаимоотношения.

- *Развиване на техниките за социализация* – в групите се формират и развиват умения, които определено подпомагат социално вграждане на индивидите, способстват за подобряване на междуличностните отношения и са предпоставка за оптимално взаимодействие с останалите членове на обществото, а и не на последно място – натрупват опит, споделяйки чуждия и без да преживяват непременно дадено събитие. Най-малкото, което се постига в групата е развиване на уменията за общуване, в основата на останалите социални умения, формиране на толерантност, умения за слушане, чуване, даване на „обратна връзка“, както и получаване на такава, което пък помага при корекцията на собствените поведенчески изяви.

- *Подражателно поведение* – възможността да се подражава на другия развива уменията на личността да общува с хора, представители на различни общности и групи, да се усвоява поведение, което личността не е предполагала, че може да реализира и дори да се реализира поведение, което е неприемливо за личността. Това помага на хората да разберат различните от тях и на тази основа – да ги приемат. Умението за подражание е неделима част от социализацията на личността и в основата на бихейвиористичната концепция за научаването. Подражателното поведение спомага и за формирането на едно наистина ценно за групата, а и извън нея качество – наблюдателността и на тази основа – развиване на умения за преценка и анализ на различни жизнени ситуации.

- *Междупersonностно научаване* – фактът, че се общува свободно с другите хора, че се споделят мнения, възгледи, настроения е достатъчно основание да се предполага, че в групата личността се сравнява с останалите и на тази основа разбира колко е различна и в същото време колко общи неща има с останалите членове, тоест, опознавайки другите, научава много факти за себе си, за които човек не се замисля или пък мисли твърде едностранчиво. Другата гледна точка е основание за избягване от шаблонността и стереотипността в поведението и мисленето и означава умение да се дистанцираш от проблема си, за да бъде по-лесно разрешим. Неоспорим факт е, че междупersonностното научаване спомага за промяна на поведението към по-ефективно междупersonностно взаимодействие, което зависи от стила на общуване на личността, от способността ѝ да съотнася собствените поведенчески изяви към тези на останалите, както и от мотивацията си за промяна. Междупersonностното научаване помага и за преодоляването на нарцисизма и развенчава в известна степен усещането за уникалност в поведението, но и учи на съобразителност, толерантност, търпимост.

- *Груповата сплотеност* – определя се като единство, устойчивост в междупersonностните отношения и взаимодействия, както и с някои емоционални преживявания на удовлетвореност от

членството в групата и емоционална привързаност между членовете. Ако се опитаме да определим някои характеристики на сплотеността в една група, то условно можем да ги разделим на (Петрова, 2007: 21):

- когнитивни – сходство в мислене, възгледи, ценностна ориентация, цели, убеждения, светоглед;
- афективни – желание на членовете да се срещат един с друг, приятни преживявания, чувство на удовлетвореност, чувство на привързаност, близост, съпричастност;
- поведенчески – изразява се в чести контакти, взаимодействия, достигане на груповите цели и задачи, ориентация към резултатите, способност да се поставят и преследват нови цели, умение за преодоляване на трудностите по време на груповия процес.

Груповата сплотеност, по думите на Кузманова-Карталова, е „...създаването и усещането „всички в една лодка“ и „зависим един от друг.““ (Кузманова-Карталова, 2013: 126). Това метафорично позоваване е съдържанието на психологическото понятие „значим друг“.

В същото време, груповата сплотеност има и отрицателни характеристики – възникване на малки групи, пораждане на симпатия между отделни членове и игнориране на останалите, напрежение и конфликти, отсъствие на единни цели (Вачков 1999: 27). Необходимо е да се отбележи, че груповата сплотеност е характеристика, която се отличава с динамичност, както за един сеанс, така и в етапите на формиране на групата.

Може да се обобщят анализите на Р. Кочюнас по отношение на факторите, свързани с груповата сплотеност и да се достигне до следните твърденията за взаимовръзката „сплотеност на групата – развитие на групата“ (Кочюнас, 2000) правилен подбор на групата, мотивация на участниците за групова работа, ефективна подготвеност на членовете за групова дейност, своевременно разрешаване на конфликтите, конструктивни групови норми, намаляване на съпротивите, взаимна привлекателност на членовете, саморазкриване и др.

- *Катарзис* – характеризира се със способността на личността да изживее своите чувства, да снее напрежението от себе си, с възможност да се разкрият всички безпокойства, да се изразят негативни чувства към себе си, към членове от групата, към водещия. Това не се отнася само до негативните емоции, а и до позитивните преживявания на личността, въпреки че се отнася преди всичко за преживяване и преодоляване на отрицателните емоции и чувства. Катарзисът в групата зависи от чувството за защитеност в групата и от начина на даване и получаване на „обратна връзка“ – доколко тя е конструктивна, добронамерена, искрена и подкрепяща.

- *Екзистенциални фактори* – в групата често се обсъждат въпроси за смисъла в живота, за смъртта, разочарованието, търси се „Аз“-ът на личността, преосмисля се миналото, чертаят се пътища за бъдещето, говори се и се преживява настоящето. Всичко това обогатява личността, прави я по-малко зависима от ежедневието ѝ, а същото така се поставят въпроси за личната отговорност, не само към себе си, към близките и приятелите, а и към човечеството. Екзистенциалните фактори разкриват перспективи и разширяват границите на „Аз“-а, задават по-широк контекст на интерпретираните в групата проблеми.

Изброените терапевтични фактори са изведени от опита на Ялом в груповата работа и се оценяват след приключване на всяка група по метода на количествената оценка, което служи за „обратна връзка“ на водещия за ефективността от проведените срещи.

Към посочените фактори се откроява и още един, наричан *инсайт* и се дефинира като прозрение на личността относно себе си и другите. Изразява се в:

- Участниците в груповия процес започват да разбират много повече за междуличностните си отношения, като този процес се свързва с получаването на „обратна връзка“ – може да се нарече „когнитивен инсайт“;

- Участниците сравняват своите стереотипи и шаблони с тези на останалите и така се мотивират да ги преодолеят и си обясняват за себе си защо постъпват по един или друг начин – нарича се „мотивационен инсайт“;

- Участниците се научават защо са станали такива, каквито са, тоест, научават се да откриват причините за проблемите, които имат – „психологически инсайт“.

Към тях се причислява и *ръководството* на групата, което е немаловажен компонент за оценка и от което в значителна степен се определя действието на посочените фактора. Видно е, че подготовката и опита на водещия са ключов компонент при реализацията на горепосочените терапевтични фактори.

А. Браун поставя четири основни фактора, които са определено значими за работата в група и които, без да се наричат терапевтични, имат такова звучене и значение за груповия климат (Дейвис, 2008:180-181):

- Членството в групи за личен опит предполага споделяне със сходни на клиента хора, респективно проблеми и следователно има успокояващо влияние, въпреки опасенията, че групата може да конформира. Оказва се, че е по-значимо положителното сравнение по посока на сходство, отколкото нуждата на всяка цена да се открие личността като уникална;

- В групата се увеличават шансовете на личността за помощ и разрешаване на проблемите ѝ – първо, защото членовете на групата са равнопоставени, независими от семейства, институции и т.н., второ, независимостта води до самоуважение и самочувствие; трето, влияние на механизмите за освобождение и катарзис;

- Възможност за промяна – усещането за сила, за колективност, съчетано с внушение, заразяване, подражание, създава и нагласа, а и води до реална промяна;

- Средство за учене – разчита се на активността, на упражняването в безопасна среда и на вариативност в позициите на членовете на групата.

А влиянието на психотерапевтичните фактори се определя най-вече от:

- типа група (дали и повече терапевтична или обучителна);
- стадия на развитие на групата;
- индивидуалните особености на участниците в групата.

В посочените особености акцентът се поставя върху това кои са преобладаващите терапевтични фактори, но като цяло, всяка една група включва уникална комбинация от тях.

4.3. Примерни теми и ход на груповата дискусия (тренинг) с участници пострадали лица от домашно насилие.

ЛИЧНОСТ, САМОСЪЗНАНИЕ, САМООЦЕНКА

Основни понятия, свързани с личността са: индивид, индивидуалност, личност.

Индивидът се определя като представител на определен вид, като цялостно, неделимо, биологично детерминирано същество. Така човешкото същество е представител, индивид от вида човек.

Индивидуалността е уникалното съчетание на различни качества на личността, наследствени или придобити (формирани) в индивидуалния път на личността като обучение, социална среда, институции за социализация, възпитание и т.н. и които правят личността неповторима.

За да съществува *личност* е прието да говорим за няколко нейни съществени характеристики, без които тя би била индивид и те са:

- Съзнателен творец и преобразител на действителността;
- Активен участник, субект в трудовата си дейност;
- Резултат от определени социални, културни, исторически, политически и т.н. взаимоотношения;
- Способен да общува, да влиза във взаимоотношения и взаимодействия.

Всеки от нас си задава въпроса – „Кой съм аз?“, „Какъв съм аз?“ и т.н. От древността човек иска да разбере нещо повече за себе си и тази негова потребност се запазва до старините му. Нарича **се самопознание** – изследване и познаване на собствените физически, психически и социални качества и поведение. Това е процес, който присъства във всеки етап от нашето развитие като личности и резултат от него е изграждането на „Аз“-образ -свъркупност от представите за себе си и оценката, която им даваме, възприемането, усещането за своята идентичност и личностна значимост.

Видове Аз-образ: Реален; Идеален; Личен; Социален.

Самооценката – оценка за себе си като цяло, оценка на някои свои качества, на дейността и на взаимоотношенията с другите. У. Джеймс смята, че тя е равна на успеха върху равнището на претенциите. Видове – адекватна и неадекватна; завишена и занижена; устойчива е неустойчива.

Изграждане на Аз-образ. Изгражда се от средата, в която живеем, като се започне от родителите, близките, приятелите, колегите и т.н. Говорим за „социално огледало“ и „лично огледало“.

Множеството от „Аз“-образи създават „Аз“-концепцията – „Аз“-вкъщи, „Аз“-на работа; „Аз“-сред приятели и т.н.

ЦЕЛ НА ТРЕНИНГА – Изграждане на реалистична представа за собствената личност.

ЗАДАЧИ:

1. Запознаване и формиране на основни понятия, свързани с личност, индивидуалност, самосъзнание, самооценка;
2. Разграничаване на тези понятия.
3. Положително себевъзприемане.
4. Изграждане на адекватна самооценка.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ГРУПАТА: Включват се лица, демонстрирали в психологичната оценка колебания в себевъзприемането – до 12 души в група.

МЯСТО НА ПРОВЕЖДАНЕ: Специализиран психо-социален кабинет в социална институция.

ХОД НА ТРЕНИНГА:

9.00 – 9.30 ч. – Загриване на групата за работа. Едното е излишно – всеки от групата казва три твърдения за себе си, две от които са верни и третото – не е. Идеята е другите от групата да разбират кое не е вярното твърдение.

9.30 – 10.15 – Рисунка. Всеки един от групата трябва да се самонарисува, така, както се вижда – като човек, растение, животно, предмет и т.н. След приключване на рисуването, всички оставят встрани своите произведения и тук се прилагат няколко варианта:

- Обясняване на рисунката от страна на притежателя ѝ;
- Обясняване на рисунката от страна на всички останали;
- Отгатва се коя рисунка на кого принадлежи.

10.15 -10.45 – „Аз...“. На участниците се предлага да напишат по пет компонента към:

- Аз мога.....;
- Аз съм.....;
- Аз зная.....;
- Аз имам.....;
- Аз искам.....;

Целта е да преосмислят личностните си качества, способности, знания, притежания, потребности.

10.45 – 11.00 – почивка.

11.00 – 11.30 – Силни и слаби страни. На участниците се предлага да определят своите силни и слаби страни /напр., по 10/ и да ги обсъдят с най-близко стоящия до тях.

Целта – самооценка и смелост да бъдат представени.

11.30 – 11.45 – На основата на вече определените и споделени черти да се опитат по избор 5 от тях от отрицателни да ги трансформират в положителни, в свои предимства.

11.45 – 12.15 – Герб. На всеки участник се предлага да изработи свой герб, като вляво представи поне три свои постижения, вдясно – три свои цели, в средата – три свои способности, а в кръга – своя девиз.

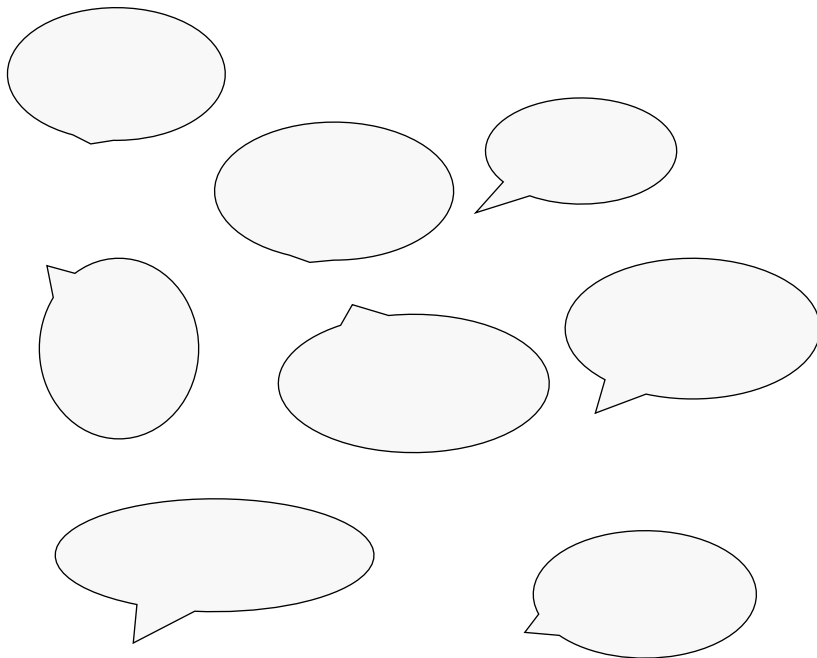
Целта е умение личността да се замисли за себе си и да се научи да представя себе си пред другите. Гербовете се поставят, за да бъдат разгледани от всички.

12.15 – 12.30 – почивка

12.30 – 13.00 – Магазинер. Представете си, че сте в магазин и можете да си продадете част (или цялата) личностна характеристика. Обмислете добре колко процента ще продадете и колко ще си купите от качество, което не притежавате. Ако искате да върнете стоката, това е позволено, но принципът е – нещо давате и нещо получавате.

13.00 – 13.15 – Лъв. Представи си, като си затвориш очите, че си лъв. Ти си цар на животните, имаш грива, всички ти се прекланят, уважават те, ти си държиш гордо изправена глава, изреваваш силно. Направи го, изправи се като лъв. Ти си лъв, давай! – така може да се направи и с други силни животни.

13.15 – 13.30 – Дава се възможност на участниците в групата да определят ползите си от деня, като ги напишат в т.нар. „Златни балони“ и след това се обсъждат в групата.

ДАТА:.....

ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ

Основните проблеми, свързани с емоционалния свят на младежите и лица жертви на домашно насилие произтичат най-вече от проблеми в привързаността.

Поведения – „сигнали“ за проблеми с привързаността

- **Проблеми с дистанцията и границите:** прекалено близка дистанция към едни хора, липса на дистанция, досаждане и т.н. или нежелание за контакт, странни реакции на прегръщане, допир – реакции, плач.
- **Контакт с очи:** вариациите са много – флиртуване с поглед, отвръщане от погледи, липса на всякакъв зрителен контакт.
- **Липса на равновесие и баланс във връзката родител/партньор:** поведение между двете крайности – или незачитане на родителите, през желание за „купуване“ на тяхното внимание до прекомерно обожание.
- **Умение бъде очарователно:** у детето се формира способност да се харесва преди всичко на външни хора, а се държи грубо към най-близките си – особено към братята, сестрите и майката.
- **Реакция от типа „разделяй и владей“:** настройва хората в семейството един срещу друг и в същото време, ако някой отсъства или има кавги въкъщи, детето реагира много остро.
- **Контрол:** проявява се отново в две крайности – или реагира остро на контрола и се отказва от контрол, дори се държи прекалено подчиняемо, или пък се стреми да обсеби властта в семейството и неистово се стреми да не я изпусне.
- **Промени в настроението:** реагира в двете крайности – депресивно, потиснато, гневно-ядосано, дисфорично, като проява на циклотимност.
- **Агресия:** – във всичките ѝ поведенчески измерения – словесна, физическа и непослушно поведение, смесен тип агресивност.

- **Прояви на жестокост, дразнене или подиграване:** като че ли разбира кои хора са уязвими и реагира крайно жестоко спрямо тях – от словесни престрелки, до сарказъм и физическа жестокост.
- **Връзки с връстниците:** объркани взаимоотношения с връстници – прекалена привързаност, демонстриране на много приятелства, нежелание за контакт с връстници, идея за превъзходство над тях.
- **Склонност към самоунищожение и злополуки:** изразява се в поемане на рискове; непохватност или дори се изживява като избрано от Бог да бъде неуязвимо и нищо да не го докосва.
- **Липса на страх и контрол над импулсите:** реакциите се отново в двете крайности – на регидност и на свърхактивност.
- **Да лъже:** лъжата винаги е проява на някакъв проблем, но тук вече говорим за случаи на очевидна лъжа.
- **Силно развито чувство за справедливост, за съвест:.**
- **Липса на абстрактно мислене:** детето като че ли не схваща абстрактните взаимовръзки, реагира първосигнално и без проява на въображение.
- **Неразбиране на връзката между причина и следствие:** не умее да извлича полза от опита си, не схваща взаимозависимости взаимосвързаности или схваща такива, само ако се отнасят до поведението на други хора.
- **Внимание:** или е винаги нащрек и нищо не отбягва от погледа му, които го прави неспокойно и някак стреснато или пък е разсеяно, отвлечено, не му е възможно да извърши нищо последователно, потънало е в себе си.
- **Забавено развитие и реч:** отново са характерни крайни прояви – бърбривост, логорея, „словесни салати“ или пък мълчание и мутизъм.
- **Проблеми с храненето:** прекомерен апетит, липса на подбор на храната, консумиране по всяко време, необичаен и неутолим глад и съответно липса на желание за хранене, безапетитие, подбиране на храната, поява на крайно необичани съчетания на храни.

- **Проблеми с изхождането:** задържане, нежелание да казва за тоалетна, енуреза и енкопреза или прекален интерес към тези дейности.
- **„Странно“ поведение:** от тикове, през нощни плачове, странни реакции, необичайни постъпки, липса на логичност и последователност в поведението.

ЦЕЛ НА ТРЕНИНГА – Емоционално стабилизиране на деца, младежи и лица в зряла възраст.

ЗАДАЧИ:

1. Дефиниране на понятия, свързани с емоциите и чувствата – настроения, афекти, страсти, видове чувства и т.н.;
2. Открояване на условията, които провокират различни видове чувства и настроения.
3. Диагностика на тревожността и депресивните състояния.
4. Усвояване на техники и модели за контрол над собствените чувства и емоционални изживявания.
5. Решаване на казус.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ГРУПАТА: Включват се деца, младежи и лица в зряла възраст с проблемно емоционално поведение и емоционална нестабилност – до 12 души в група.

МЯСТО НА ПРОВЕЖДАНЕ: Специализиран психо-социален кабинет в социална услуга.

ХОД НА ТРЕНИНГА:

9.00 – 9.30 – Загриване на групата за работа. Как се казвам – всеки си казва името така, както би желал да го чуе и цялата група повтаря. После изказва прилагателни за себе си, и всички ги повтарят – например: Аз съм добър, красив, интелигентен и т.н. – договаря се колко такива определения към личността могат да се посочат и групата ги повтаря.

9.30 – 10.15 – Тестовите на Цунг, които след това се обсъждат.

Тест за изследване на тревожността:

Инструкция: Моля отбележете срещу всяко от изложените по-долу твърдения цифрата в колонката, която характеризира най-добре Вашето състояние, как се чувствате в последно време.

<i>Въпроси</i>	никога рядко	поня- кога	често	винаги
1. Чувствам се по-нервен и тревожен от обикновено.	1	2	3	4
2. Страхувам се без всякаква причина.	1	2	3	4
3. Лесно се безпокоя и изпадам в паника.	1	2	3	4
4. Имам усещането, че ще катастрофирам.	1	2	3	4
5. Мисля, че всичко е наред и няма да ми се случи нищо лошо.	1	2	3	4
6. Ръцете и краката ми треперят.	1	2	3	4
7. Имам болки в главата, врата и гърба.	1	2	3	4
8. Чувствам се слаб и бързо се уморявам.	1	2	3	4
9. Чувствам се съвсем спокоен и мога да стоя на едно място.	1	2	3	4
10. Долавям как сърцето ми бие много бързо.	1	2	3	4
11. Страдам от пристъпи на световъртеж.	1	2	3	4
12. Получавам припадъци или имам чувството, че ще припадна.	1	2	3	4
13. Свободно вдишвам и издишвам.	1	2	3	4
14. Имам усещане за изтръпване и сърбеж в пръстите на крайниците.	1	2	3	4
15. Страдам от болки в стомаха или разстройство в храносмилането.	1	2	3	4
16. Ходя по малка нужда по-често от обикновено.	1	2	3	4
17. Обикновено ръцете ми са сухи и топли.	1	2	3	4
18. Усещам как лицето ми се сгорещява и се изчервявам.	1	2	3	4
19. Лесно заспивам и сънят ми ме отморява.	1	2	3	4
20. Имам кошмарни сънища.	1	2	3	4

Тест за изследване на депресивността.

Въпроси	никога рядко	поня- кога	често	винаги
1. Сутрин се чувствам най-добре.	1	2	3	4
2. Често ми е тежко на душата или плача безпричинно.	1	2	3	4
3. Вечер не мога да спя добре.	1	2	3	4
4. Чувствам се съкрушен и потиснат.	1	2	3	4
5. Храня се както преди.	1	2	3	4
6. Половият живот все още ми доставя радост.	1	2	3	4
7. Като че ли слабея на телло.	1	2	3	4
8. Страдам от запек.	1	2	3	4
9. Сърцето ми бие по-бързо от обикновено.	1	2	3	4
10. Изморявам се безпричинно.	1	2	3	4
11. Душевно съм бодър както преди.	1	2	3	4
12. Справям се с нещата така, както преди.	1	2	3	4
13. Тревожен съм и не мога да стоя на едно място.	1	2	3	4
14. Гледам с оптимизъм.	1	2	3	4
15. Дразня се по-лесно от преди.	1	2	3	4
16. Лесно взимам решения.	1	2	3	4
17. Чувствам се полезен и търсен от другите.	1	2	3	4
18. Животът ми е пълноценен.	1	2	3	4
19. Мисля, че би било по-добре за околните, ако съм умрял.	1	2	3	4
20. Все още изпитвам същата радост от нещата, с които съм свикнал да правя.	1	2	3	4

Ключ и за двете скали

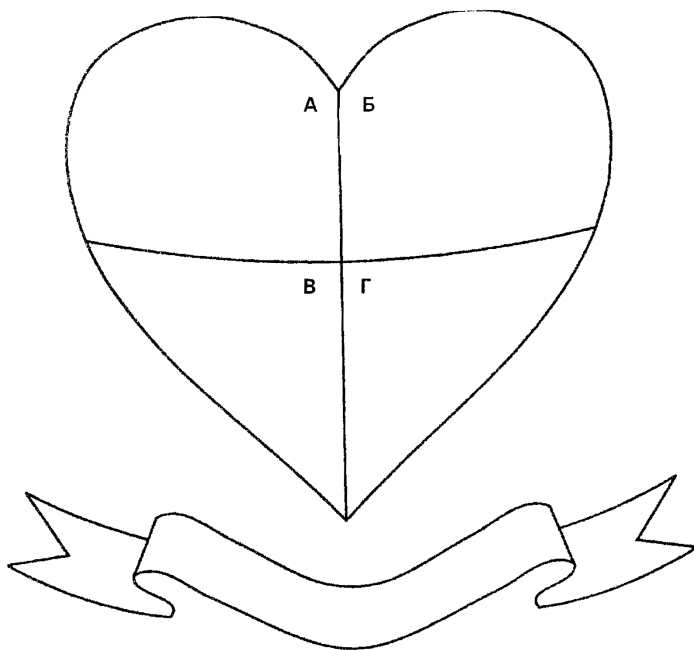
- до 50 липсва;
- 50-59 – малко изразена;
- 60-69- средно;
- над 70 – силно.

10.15 – 10.30 – Оpozнай сърцето си. – това означава, че ще се научиш да разбираш и емоциите си

СЕБЕПОЗНАНИЕ И ОБЩУВАНЕ

МАТЕРИАЛ ЗА РАЗПРАВАНЕ

ОПОЗНАЙ СЕБЕ СИ – КАРТА НА СЪРЦЕТО

ИМЕ

Попълнете всяка част от фигурата с форма на сърце, обозначена с А, Б, В, Г, както следва:

- Напишете три свои лични качества, които ви харесват най-много.
- Напишете три неща от живота си, които бихте искали да промените.
- Напишете три неща, за които смятате, че правите най-добре.
- Напишете три думи, които би ви харесало да чуете за себе си.

10.45 – 11.00 – почивка.

11.00 – 11.15 – Фотография. Разглежда се семейна снимка (албум), (предварително сме помолили за такъв) и се пита личността кой какви чувства е изпитвал в момента на снимката.

11.15 – 11.45 – Предмет от витрината. На всеки участник се поставя задачата да бъде предмет от някаква витрина на какъвто той иска магазин. Личността се замисля за него и провежда един монолог от 5 минути в споделяне на преживявания, чувства, настроения, хрумвания, разказ от името на предмета. Другите могат да задават въпроси, да коментират. Така се изслушват всички участници. Може да се подберат по групи в зависимост от изборите им на предмети. Целта – внимание към емоциите и осмисляне и вербализирането им.

11.45 – 12.05 – Нарисувай своите страхове. Една изключително добра методика, която дава възможност:

- Личността да открие своите страхове;
- Да ги открие и водещия;
- Да се говори за тях;
- Да се осмислят и приемат по някакъв начин.

Възможно е продължение – а сега да се нарисува онова, което може да ги победи.

12.05 – 12.25 – Нарисувай някой от най-ярките си сънища. Колкото и безсмислен да изглежда един сън, то той може да се представи на лист и по този начин да се опита личността с помощта на водещия да го разгадае и да извлече посланието, което той носи. Може да се нарисува само онова, което присъства като емоция.

12.25 – 12.55 – „Свещ“. Участниците се нареждат в кръг. Водещият групата застава зад един от тях и другите започват да говорят за него – и добри, и не особено добри неща. В момента, в

който слабите страни станат повече от добрите или се изчерпят коментарите по адрес на осветения, водещият започва да съска като свещ, която всеки момент ще прегори и се премества да осветява друг участник. Целта на играта е получаване на повече информация от представите на другите за себе си и да се формира положително отношение към собствената личност.

12.55 – 13.15 – *Казус*: Млад мъж на 29 години, има страх от това да не бъде отхвърлен и изоставен от настоящата си партньорка. Той споделя, че в тийнейджърска възраст майка му изоставя него и баща му, без да се интересува какво се случва и до момента с тях. По време на бракоразводните дела момчето е свидетел на непрестанни кавги и спорове между родителите, като няма право на собствено мнение и избор при кого да остане. Това как се чувства и какви емоции изпитва не е било важно за родителите. За него те не са си давали ясна сметка, какво причинява тяхното поведение и прояви на гняв, злоба и обвинение към партньора. Клиентът споделя, че в настоящия момент трудно създава интимни взаимоотношения и при поредна раздяла младия мъж търси психологическа помощ, с която да успее да преоткрие емоционалния си свят и да постави стабилни основи за един нов живот с подходящ партньор, където скандалите няма да са част от ежедневието.

Задача към участниците: Какви чувства, мисли и емоции изпитвате от чутото до момента?

13.15 – 14.00 – *Аз и моята кутия* – от цветни блокчета, пластилин и т.н. се прави нещо, което е свързано със детството и бихме искали да го сложим в своя кутия със скъпоценности – само се показва, без да се коментира.

КОНФЛИКТИ

Конфликт – това са различни видове действия, противопоставяния и несъвместимост между личности, групи и организации вследствие различие в съществено значими за тях цели, интереси, ценности, емоции, поведение и осъзнаване на начина на преодоляване на тези различия. Конфликтите са противоречия между най-малко двама души, противопоставяне на две или повече страни, противоборство на гледни точки и мнения. Конфликти са винаги възможни, когато има действия, в които са включени повече от един човек. Възможността за конфликт е винаги настояща.

Конфликтите се развиват, когато:

- Участниците имат възможността да взаимодействат.
- Страните в конфликта виждат своите различия като несъвместими.
- За две или повече страни считат ползите от конфликта като превишаващи негативните последствия.

Причините за възникване на конфликтите могат да бъдат сведени до:

- Когато взаимно изключващи се цели или ценности действително съществуват или са възприети, че съществуват.
- Налице са противостоящи си действия.
- Страните се опитват да заемат доминираща позиция една спрямо друга.
- Ограничени ресурси.
- Различни стилове на комуникация
- Промяна – предстояща или настояща.

Всеки конфликт преминава през няколко **стадия**:

- Латентен (скрит) конфликт. Когато са налице условията за възникване.
- Възприет конфликт. Когато има разпознати различни позиции.
- Осезаем конфликт. Когато страните в конфликта чувстват обтегнатост и безпокойство.

- Манифестиран конфликт. Наблюдава се поведение предназначено да фрустрира опитите на другите да преследват своите цели.
- Последствия вследствие на конфликта.

Видове конфликти:

Според броя на участниците те се делят на:

- **Вътрешно-личностни конфликти.**
 - Ценностен конфликт.
 - Емоционален конфликт.
- **Между-личностни конфликти.**
- **Вътрешно-групови конфликти.**
 - Интелектуално несъгласие.
 - Несъвместими стилове и индивидуалности.

Между-групови конфликти.

ЦЕЛ НА ТРЕНИНГА – Умение за асертивно поведение.

ЗАДАЧИ:

1. Запознаване и формиране на основни понятия, свързани с конфликтите и конфликтното поведение;
2. Открояване на причините и условията за конфликтите в институцията.
3. Изследване на собствения стил на конфликтване.
4. Усвояване на техники за превенция на конфликтното поведение.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ГРУПАТА: Включват се деца, младежи или лица в зряла възраст жертви на насилие. Група до 12 души.

МЯСТО НА ПРОВЕЖДАНЕ: Специализиран психо-социален кабинет в социална услуга.

ХОД НА ТРЕНИНГА:

8.45 – 9.00 – Загряване на групата за работа. Измерване на настроението.

9.00 – 9.30 – Анализ на посочения текст.

Има родители, които са особено подложени на натиск, когато се движат на обществени места, защото тогава имат чувството, че децата трябва да „функционират“ по най-приемливия за обществото начин и всички погледи са вперени в тях и тяхното дете. Родителите обаче трябва да могат да поддържат известна степен на справедливост и самоконтрол към децата си дори в трудни моменти. Насилието си е насилие, независимо дали се дължи на незнание, прекомерни изисквания или родителска некомпетентност и дори да не оставя синини, то оставя много по-страшни и нелечими белези върху детската психика, като постоянно чувство за вина при деца, които не са били обичани, или потребността от наказание на децата усетили, болката на унижението. Ако ви светнат, защото карате твърде бързо, тогава никога няма да каже: „Но всички карат твърде бързо.“ Има правила и закони, които в случай на съмнение да ни напомнят да се държим внимателно. Защото безразсъдното ни поведение застрашава всички. Децата, които са жертви на психическо насилие, често се чувстват виновни. Те вярват, че ситуацията е тяхна вина. „Мама казва, че ако не бях се родил, тя все още щеше да е с баща ми.“

9.30 – 10.00 – Работа по казус – „Невидимото“ насилие.

Казус: Жена на 54 години в 35 годишен брак с мъж на нейната възраст. През целият им съвместен живот търпи емоционално насилие от страна на партньора. Съпрузите имат две деца и успешен бизнес в очите на обществото са т.н. перфектното семейство. Мъжът е изцяло отдаден на работата и не отделя време за семейството си, пасивен като баща и съпруг. Жената постоянно е критикувана, че не се справя достатъчно добре в общият бизнес, а се изтъква неговият „огромен“ принос. Жената решава да потърси психо-терапевтична помощ, след пълнолетието на децата, след което намира смелост да се разведе и да постави ново начало. На този етап от живота си тя е успешна в професионален и личен аспект.

Пояснения относно посочения пример: При емоционалното насилие единственото решение човек да се спаси от случващото се, е да се фокусира върху собствените си ресурси за отделяне от емоционалният насилник. При партньорства започнали още в периода на изграждане на семейството, съпрузите израстват заедно и се допълват, но в някой случай единият от тях несъзнателно влияе върху реалната самооценка на другия. Ниската самооценка и чувството за вина, че не се справя добре със социалните роли са най-благоприятната почва за манипулация и емоционално насилие.

Задача. Групата обсъжда възможните варианти за справяне с житейската ситуация и посочените взаимоотношения.

10.00 – 10.20 – Групова дискусия – вярно или невярно и защо.

- *Конфликтът е винаги непродуктивен на работното място*
- *Конфликтът винаги означава блокирана комуникация.*
- *Веднъж назрял конфликтът може да бъде избегнат.*
- *Всички конфликти имат решение.*
- *Накрая винаги има победител и губещ в конфликта.*
- *Конфликтът винаги и форма на насилие.*
- *Ако съществува конфликт, това е провал на взаимоотношенията.*
- *Различията поставят в опасност взаимоотношенията.*
- *Откровената комуникация предполага да кажеш на другия какво мислиш за него и какво очакваш да направи.*
- *За да приключим един конфликт означава, че можем да използваме всички средства, включително и насилие.*
- *В конфликтите често се прибегва до преднамераност и хулене.*
- *Конфликтът засяга само конфликтующите лица.*
- *Конфликтът е борба, от която единият излиза като победител, а другият – като губещ.*
- *Защитаването на определена позиция докрай довежда до изход от конфликта.*
- *Диалогът и добрата воля са достатъчни за разрешаването на конфликтите.*

Така се осъзнава по-добре същността на конфликта.

10.20 – 10. 40 – почивка

10.40 – 12.00 – Сюжетно ролева игра.

Обосновка на конфликта:

В 5 етажен блок на ул. „Борисова“ живее г-н Петров – работник в завод „Зора“. Работното му време е на двусменен режим, като през вечер той е нощна смяна. Съседът Митев от горния етаж е пенсионер. Той разполага с тристаен апартамент. Пригодил е пералното помещение и една от стаите като работилница в която извършва дърводелски услуги.

Инструкция за работника:

Вие г-н Петров сте работник в завод „Зора“, където извършвате тежък физически труд. Работите нощна смяна по-често от колегите си, защото търсите по-високо заплащане. Парите наистина Ви трябва, защото издържате семейство – две деца и съпруга, която в момента е без работа.

Отскоро живеете в този апартамент. Непрекъснатият шум от горния етаж Ви разстройва, защото пречи на съня Ви, което се отразява зле на работата Ви. Трябва да предприемете нещо или в скоро време ще загубите работното си място.“

Инструкция за пенсионера:

Вие г-н Митев сте дърводелец, понастоящем пенсионер. От 25 години живеете в този апартамент и всички съседи Ви познават като учтив и възпитан човек. Обичате занаята си и сте се доказал като добър майстор, поради което непрекъснато сте търсен от клиенти за изпълнение на поръчки. Тази работа Ви е необходима, защото допълнителните средства, покриват част от средствата по лечението на Вашата съпруга, която е на скъпо медикаментозно лечение.

Винаги сте се опитвали да спазвате приетото време за почивка и никога не работите след 22 часа.

Инструкция: Участниците в обучението се разделят на 2 групи. Първа група получава инструкцията на работника. Втора група на пенсионера. Всички заедно чрез диалог разиграват конфликта.

Целта на играта е да излязат от конфликта чрез решение взето чрез консенсус. Времетраене: 60 минути.

Играта може да бъде заснета с камера с цел проследяване реакциите на служателите в роля предизвикваща конфликт.

12.00 – 12.15 – Почивка.

12.15 – 12.45 – Тест за стиловете на конфликтване – кратка презентация и теста.

Всеки се справя по различен начин със споровете и конфликтите. Разбирането на това как се справяте с конфликтите по принцип е точен показател за това как ще фасилитирате група, която е в конфликт.

Този раздел съдържа важна информация относно подхода към конфликта и как да се справите най-ефективно с този конфликт в рамките на Вашия личен стил.

Ще използваме инструмента на Томас-Килман за метод на конфликта. Този инструмент ще Ви помогне да откриете личните си предпочитания за справяне с конфликти. Моля прочетете инструкциите:

На следващите страници има няколко двойки изявления, които описват евентуални реакции в дадени ситуации. За всяка една двойка, моля оградете изявлението „А“ или „Б“, което Ви описва най-добре.

Има случаи, в които е възможно нито „А“, нито „Б“ вариант да е много типичен за Вас; въпреки това, моля заградете отговора, който е най-подходящ.

Обмислете ситуации на работа, в които Вашите желания се различават от тези на някой друг. Как реагирате обикновено в такива ситуации?

Моля отговорете на всички въпроси на следващите три страници.

1.	А. Понякога оставям други да поемат отговорност за решаването на проблема.	Б. По-скоро се опитвам да наблегна на въпросите, за които и двамата сме съгласни, отколкото да преговарям по въпросите, за които не сме.
2.	А. Опитвам се да намеря компромисно решение.	Б. Опитвам се да се справя с всички мои и негови притеснения.
3.	А. Обикновено твърдо преследвам целите си.	Б. Може да се опитам да успокоя чувствата на другия и да запазя отношенията ни.
4.	А. Опитвам се да намеря компромисно решение.	Б. Понякога жертвам собствените си желания заради желанията на другия.
5.	А. Настойчиво търся помощта на другия за намиране на решение.	Б. Опитвам се да направя каквото е необходимо, за да се избегне безсмислено напрежение.
6.	А. Опитвам се да избегна създаването на неприятности за себе си.	Б. Опитвам се да спечеля позицията си.
7.	А. Опитвам се да отложам проблема до момент, в който разполагам с време да го обмисля.	Б. Отказвам се от някои точки в замяна на други.
8.	А. Обикновено твърдо преследвам целите си.	Б. Опитвам се веднага да разкрия всички притеснения и въпроси.
9.	А. Смятам, че не винаги си струва да се тревожа за различията.	Б. Правя известни усилия, за да постигна своето.
10.	А. Твърдо преследвам целите си.	Б. Опитвам се да намеря компромисно решение.
11.	А. Опитвам се веднага да разкрия всички притеснения и въпроси.	Б. Може да се опитам да успокоя чувствата на другия и да запазя отношенията ни.
12.	А. Понякога избягвам да заемам позиции, които биха предизвикали спор.	Б. Ще му позволя да наложи някои свои позиции ако той ми позволи аз да наложа някои мои позиции.

13.	А. Предлагам средно положение.	Б. Настоявам, за да отбележа значението на доводите си.
14.	А. Споделям идеите си и го питам за неговите.	Б. Опитвам се да му покажа логиката и предимствата на моята позиция.
15.	А. Може да се опитам да успокоя чувствата на другия и да запазя отношенията ни.	Б. Опитвам се да направя каквото е необходимо, за да се избегне напрежението.
16.	А. Старая се да не наранявам чувствата на другия.	Б. Опитвам се да убедя другия в предимствата на моята позиция.
17.	А. Обикновено твърдо преследвам целите си.	Б. Опитвам се да направя каквото е необходимо, за да се избегне безсмислено напрежение.
18.	А. Ако това би направило другия щастлив, може да го оставя да поддържа възгледите си.	Б. Ще му позволя да наложи някои свои позиции ако той ми позволи аз да наложа някои мои позиции.
19.	А. Опитвам се веднага да разкрия всички притеснения и въпроси.	Б. Опитвам се да отложа проблема до момент, в който разполагам с време да го обмисля.
20.	А. Опитвам се веднага да разреши различията ни.	Б. Опитвам се да намеря справедлива комбинация от печалби и загуби и за двамата.
21.	А. Когато започвам преговори се опитвам да взема под внимание желанията на другия.	Б. Винаги клоня към директно обсъждане на проблема.
22.	А. Опитвам се да намеря средно положение	Б. Отстоявам желанията си.
23.	А. Много често се опитвам да задоволя всички наши желания.	Б. Понякога оставям другите да поемат отговорността за решаване на проблема.
24.	А. Ако позицията на другия изглежда от изключително значение за него, ще се опитам да задоволя желанията му.	Б. Опитвам се да го накарам да се съгласи на компромис.

25.	А. Опитвам се да му покажа логиката и предимствата на моята позиция.	Б. Когато започвам преговори се опитвам да взема под внимание желанията на другия.
26.	А. Предлагам средно положение.	Б. Почти винаги се опитвам да задоволя всичките ни желания.
27.	А. Понякога избягвам да заемам позиции, които биха предизвикали спор.	Б. Ако това би направило другия щастлив, може да го оставя да поддържа възгледите си.
28.	А. Обикновено твърдо преследвам целите си.	Б. Обикновено търся помощта на другия при намирането на решение.
29.	А. Предлагам средно положение.	Б. Смятам, че не винаги си струва да се тревожа за различията.
30.	А. Старая се да не наранявам чувствата на другия.	Б. Винаги споделям проблема с другия, така че да можем да намерим решение.

Лист на резултатите

Моля оградете буквите, които сте заградили по всяка точка от въпросника:

	Конкуренция (настъпателна)	Сътрудничество (разрешаване на проблеми)	Компромис (споделяне)	Отбягване (оттегляне)	Приспособяване (успокояващо)
1.				А	Б
2.		Б	А		
3.	А				Б
4.			А		Б
5.		А		Б	
6.	Б			А	
7.			Б	А	
8.	А	Б			
9.	Б			А	
10.	А		Б		
11.		А			Б
12.			Б	А	
13.	Б		А		
14.	Б	А			
15.				Б	А
16.	Б				А
17.	А			Б	
18.			Б		А
19.		А		Б	
20.		А	Б		
21.		Б			А
22.	Б		А		
23.		А		Б	
24.			Б		А
25.	А				Б
26.		Б	А		
27.				А	Б
28.	А	Б			
29.			А	Б	
30.		Б			А

Общ брой точки оградени във всяка колона

Конкуренция
Акула

Сътрудничество
Сова

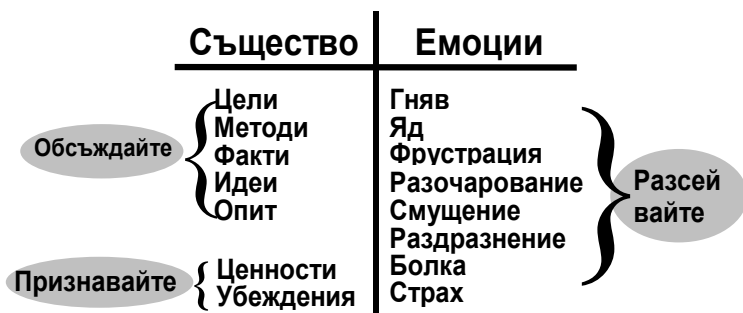
Компромис
Лисица

Отбягване
Костенурка

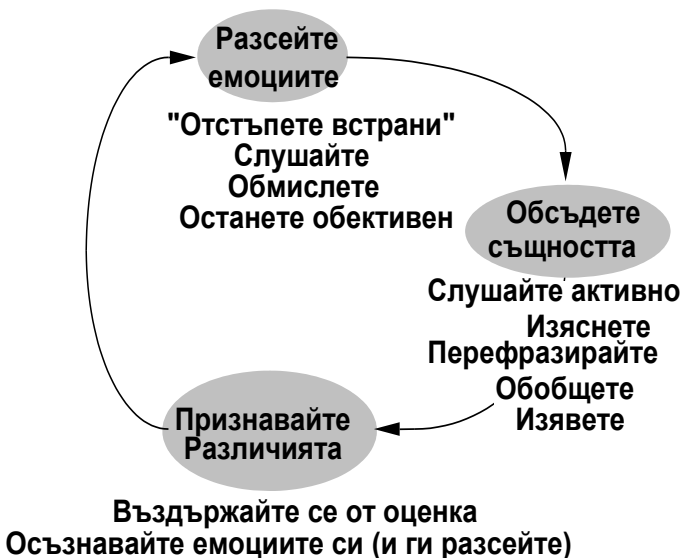
Приспособява
Мече

12.45 – 13.15 – естеството на конфликтите и тяхното управление.

ЕСТЕСТВО НА КОНФЛИКТА

ПРОЦЕС НА УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТА

Първа стъпка – признаваме различията, втора – разсейваме емоциите и накрая – обсъждаме съществените неща.

13.15 – 13.30 – Какво ще занесе днес със себе си?

НАПУСКАНЕ НА ИНСТИТУЦИЯТА И ПЛАНОВЕ ЗА БЪДЕЩЕ

Напускането на институцията е естествен преход към самостоятелен начин на живот и е свързано преди всичко с вълнения от два типа:

- Радост, желание за промяна, приятни очаквания и перспективи, планове за бъдещ живот, който преди всичко е фантазен, нереалистичен, илюзорен, преизпълнен с положителни очаквания, перспективи и т.н.;
- Страх и притеснения, че животът извън сигурната институция може да се окаже труден, сложен, непредвидим и че животът навън е недостатъчно познат, че личността не е подготвена за него.

Подготовката за напускане на институцията е комплексна работа на психолози, социални работници, възпитатели, учители, ръководство на социалната институция и това е само едната страна, ангажирана с проблема, която условно може да се нарече вътрешноинституционална, но съществуват и въпроси, и възможности, засягащи социално-помагащите институции като Бюро по труда, Дирекция „Социално подпомагане“, неправителствени организации, познания за работата им, за възможностите, които предлагат, за наличието на социални услуги в общността и т.н.

Подготовката за живот навън е и индивидуално осъзната дейност на самия потребител. Основно този процес следва да протече като осъзнаване на собствените възможности и способности, анализ на социалната ситуация около личността, професионално ориентиране, консултиране, информизиране, помощ при прецизиране на целите, перспективите и начинът на контрол върху бъдещото поведение, тоест, опираме се на договарянето като предпоставка за успех в бъдеще. В същото време, практиката показва, че ако тази подготовка за бъдещето е организирана в групова форма на работа, тогава и ефективността на помагачия процес е значително по-изразена. В групата личността чува

варианти, различни гледни точки, сравнява собствени позиции, уеднаквява или се разграничава от останалите – предпоставки са за изясняване на собствена позиция по значим за личността проблем.

ЦЕЛ НА ТРЕНИНГА – Планове за бъдеще и напускане на социалната услуга.

ЗАДАЧИ:

1. Осъзнаване на необходимостта от планиране на бъдещето за живот;
2. Изработване на реалистични лични жизнени планове и перспективи.
3. Реална преценка на собствената подготвеност за бъдещето.
4. Усвояване на успешни адаптивни модели на поведение.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ГРУПАТА: Включват се деца, младежи и лица в зряла възраст на които предстои напускане на социална услуга – до 12 души в група.

МЯСТО НА ПРОВЕЖДАНЕ: Специализиран психо-социален кабинет в социалната услуга.

ХОД НА ТРЕНИНГА:

9.00 – 9.30 – Загръване на групата за работа. Очаквания. Работи се в две групи, като им се дават различни начини за изразяване на техните очаквания от съвместната работа:

I^{BA} ГРУПА

Какво очаквам да се случи тук?

1.
2.
3.
4.

II-PA ГРУПА

Каква не трябва да се случи тук ?

1.
2.
3.
4.

Обобщаване и дискусия в голяма група.

9.30 -10.00 – Аз във времето. На всеки един от групата се предлага да довърши изреченията:

- След 5 години аз.....;
- След 2 години аз.....;
- Сега аз.....;
- Аз бих искал.....;

Целта. Тези изречения са насочени към настоящ, бъдещ и идеален Аз, като целта е да се замисли личността за тези времеви параметри и да съпостави „Аз“-образа си.

10.00 – 10.30 – Перспективи. Работа по двойки.

На всяка двойка се предлага да помисли върху възможните перспективи, отнасящи се до дейностите, които ще предприеме всеки един от тях за:

- Първата година след напускане на институцията;
- Първия месец след напускане на институцията;
- Първата седмица след напускане на институцията.

Изисква се да посочат поне по три дейности и да се последва обобщение, свързано с близките, средните и далечните перспективи.

10.30 – 10.45 – Почивка.

10.45 – 11.45 – Поставя се следната задача на групата, разделена в три подгрупи – Един младеж напуска институцията утре. Има работа и получава 1200 лева на месец. Опитайте се да напра-

вите бюджет за месеца, така че той да плаща разходи, квартира и да остава за храна и джобни.

Обсъждат се вариантите, изработени в групата.

11.45 – 12.00 – Почивка.

12.00 – 12.45 – Игра за себerefлексия. Прочети и допълни изреченията, като се опиташ да се само представиш, без да разкрасяваш:

1. Аз се казвам.....Името ми означава.....
2. Най-много в себе си ценя.....
3. Бих искал да бъда.....
4. Любимото ми занимание е
5. Бих искал да науча за.....
6. Моята цел е
7. Щастлив съм, когато.....
8. Тъжен съм, когато
9. Бих искал да стана по-.....
10. Надявам се някой ден да

Целта – осмисляне на собствения Аз.

12.45 – 13.15 – Обява за запознанство. Всеки от групата написва кратка или по-дълга обява за запознанство, която съдържа:

- Само положителни характеристики;
- Само отрицателни характеристики.

Целта – осмисляне и познаване на своите слаби и силни страни.

13.15 – 13.30 – Обратна връзка. Разделяне в две групи със задачата да оценят очакванията от началото на тренинга.

I^{ВА} ГРУПА

Какво се случи тук ?

1.
2.
3.
4.

II-PA ГРУПА

Каква не трябваше да се случи, а се случи?

1.
2.
3.
4.

Обобщаване и дискусия в голяма група.

5. СПЕЦИАЛИЗИРАНИ ПОМОЩНИ ОРГАНИ, СОЦИАЛНИ ИНСТИТУЦИИ И УСЛУГИ ЗА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ

С оглед ефективността на правоохранителните, социално превантивни и ресоциализационни политики и практики, в Република България функционират законово уредени специализирани помощни органи и институции и дейности. Организацията и основните задачи на институциите и социалните услуги ангажирани в процеса на ресоциализация на личности, се уреждат с няколко основни закона, като намират детайлна регламентация в приетите към тях, правилници, наредби и др. поднормативни актове.

Задължения на органите за закрила на централно и местно ниво и останалите ангажирани субекти по настоящия Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви или в риск от насилие и за взаимодействие при кризисна интервенция.

Процедура за взаимодействие при сигнал за дете, жертва на насилие или в риск от насилие.

В случай, че сигнала за насилие бъде приет от някой от визираните органи за закрила – получен от ДСП/ОЗД, ДАЗД или МВР (съгласно чл. 7 от Закона за закрила на детето), той е длъжен да уведоми за това останалите незабавно до 1 час от регистриране на сигнала, включително по телефон и факс. Сигналът се изпраща в Дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето (в §1, т.15 от Допълнителните разпоредби на Закона за закрила на детето е дадено определението „Настоящ адрес на дете“ е адресът, на който детето пребивава).

Във всеки един отдел „Закрила на детето“ при Дирекция „Социално подпомагане“ началникът на отдела е на разположе-

ние, като той определя определен отговорен социален работник. В отдел „Закрила на детето“ се определя отговорен социален работник, който извършва проверката на сигнала до 24-часа от постъпване на сигнала. След приключване на проверката от социалния работник, ако бъде идентифициран риск и бъде отворен случай се изготвя доклад с резултатите от проверката, като копие от доклада и сигнала се представят на задължителните участници в мултидисциплинарния екип – представител/и на кмета на общината, района или кметството; представител на Районните управления на МВР по места – районен инспектор, или инспектор Детска педагогическа стая, или оперативен работник и др.; както и съобразно конкретния случай – Регионален център по здравеопазване; личен лекар на детето, представител на „Спешна помощ“, завеждащ отделение в лечебното заведение подало сигнала и др.; Регионален инспекторат по образованието към Министерство на образованието, младежта и науката; директор на училище, детска градина или обслужващо звено, класен ръководител на детето или групов възпитател, училищен психолог (педагогически съветник) и др.; Местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни; районен съдия; районен прокурор; управителен орган на социална услуга – резидентен тип и други по преценка на ДСП/ОЗД (ако се издава заповед за извеждане на детето извън семейството и настаняването му в услуга – резидентен тип), ако и когато следва да се ползва такъв; специалист при доставчик на социална услуга в общността, ако и когато следва да се ползва такъв. Отговорният социален работник в рамките на 24-часа, необходими за проучването на сигнала, свиква по телефон в най-кратък срок работна среща на мултидисциплинарния екип.

Мултидисциплинарният екип на местно ниво следва да си постави единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение. Всеки един от посочените по-горе участници в мултидисциплинарния екип, набелязва и предлага на останалите от екипа конкретни задачи по случая, които да

изпълни, съобразно собствените си правомощия, в съответствие с нормативната уредба. Конкретните задачи за изпълнение следва да бъдат зададени така, че да може всеки участник да действа съобразно оперативната си самостоятелност, като изпълнението на конкретните дейности и задачи да бъде подкрепено от съдействието на останалите участници, в същото време това да спомогне за крайния резултат – дългосрочна цел, която трябва да гарантира в най-голяма степен интереса на засегнатото дете.

Процедура при кризисна интервенция

Процедурата се прилага при възникване на критично събитие и ситуация, която е много опасна или рискова, характеризира се с висока смъртност, голям брой пострадали или загинали лица, тежки травми – например акт на насилие, терористични актове, животозастрашаващи природни бедствия, автомобилна катастрофа и др., при които има висок обществен интерес и публичност. Децата, които са преживели такова критично събитие най-често са объркани, изпитват тревожност, депресия, страх, скръб, това води и до трудности при хранене и спане, недоверчивост, затваряне в себе си. Осъществяване на ранен контакт с такива деца, предотвратява формирането на система за психологическа защита от страна на жертвите (което възпрепятства усилията на външните лица да ги подкрепят за тяхното възстановяване), облекчава техните страдания и подпомага да се преодолее събитието. Целта на тази кризисна интервенция е снижаване ефекта от кризисното събитие; намаляване влиянието на травматичния стрес; ускоряване възстановяването на нормалния ритъм на живот на децата и установяване на децата, нуждаещи се от последваща помощ.

Във всеки един отдел „Закрила на детето“ при Дирекция „Социално подпомагане“ началникът на отдела е на разположение. Той уведомява ДАЗД в рамките на 1 час по телефон или факс, за организиране на групата за кризисна интервенция, професионалистите от тази група, следва да окажат спешна психологическа помощ на децата при настъпилата критична ситуация.

Мултидисциплинарният екип за кризи включва дежурен полицейски служител, дежурен съдия, прокурор, дежурен лекар, социална услуга – кризисно настаняване, дежурен служител в общинската администрация, директор или класен ръководител – представители на училища. Подкрепящият трябва да окуражи детето и неговите близки да участват в конкретни дейности.

Мултидисциплинарният екип на местно ниво следва да си постави единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение. Планът за действие при кризисна интервенция трябва да е съставен от краткосрочни цели и опростени действия. При кризисната интервенция е важно да бъде осигурен контакт на детето/децата с близките, приятелите, може да се разработи и училищен план за подпомагане на пострадалото дете/деца от техните връстници, който включва дейности, в които могат да изразяват своите мисли и чувства. Всеки един от участниците в мултидисциплинарния екип, набелязва и предлага на останалите от екипа конкретни задачи по случая, които да изпълни, съобразно собствените си правомощия, в съответствие с нормативната уредба.

Министерство на здравеопазване

В случаите на насилие над дете, се осигурява безплатен преглед на пострадалото дете в „Съдебна медицина“, с оглед изготвяне на съдебно-медицинско удостоверение. Такъв медицински преглед се извършва задължително, когато предложението за извършването му е направено от мултидисциплинарния екип.

Агенция за социално подпомагане

Осигурява на служители от ДСП/ОЗД по настоящ адрес на детето, които да участват в мултидисциплинарните екипи на местно ниво като издава за това писмена Заповед по реда, предвиден за това, в която да са вменени задължения за действие и съдействие по настоящия координационен механизъм. В писмената Заповед са посочени заместници на определените слу-

жители, които да действат в отсъствие на титулярите; – Възлага на служителите от ДСП/ОЗД правомощия и задължения за извършване на действия и съдействия на местно ниво съобразно компетентността си като представители на АСП в мултидисциплинарните екипи;

– Осигурява методическа подкрепа на място на служителите на ОЗД/ДСП, включени в мултидисциплинарните екипи при извършване на действия по този Координационен механизъм;

– В срок от един месец от подписването на Споразумението за сътрудничество и координиране на работата на териториалните структури на органите за закрила при случаи на деца, жертви или в риск от насилие и при кризисна интервенция предоставя на Областните структури на МВР всички координати за връзка (телефон, включително мобилен, е-мейл, факс, адрес и др.) с определените служители на всяко ДСП/ОЗД, а ако има промяна в личния състав на тези служители – изпраща при настъпване на промяната, както и известните им координати на останалите органите за закрила на местно ниво и активно действащите доставчици на социални услуги;

– Изготвят се месечни графици на социалните работници на разположение, които се предоставят на Областните структури на МВР. Кметовете на общините:

– Осигуряват служители от подчинената им местна администрация по настоящ адрес на детето, които да участват в мултидисциплинарните екипи на местно ниво като издава за това писмена Заповед по реда, предвиден за това, в която да са вменени задължения за действие и съдействие по настоящия координационен механизъм. В писмената Заповед следва да са посочени заместници на определените служители, които да действат в отсъствие на титулярите;

– Възлагат на служителите от местната администрация правомощия и задължения за извършване на действия и съдействия на местно ниво съобразно компетентността си като представители на местната власт в мултидисциплинарните екипи;

– Следят за изпълнението на поставени задачи по реда на чл. 7, ал. 5 от Закона за закрила на детето от мултидисциплинар-

ните екипи на местните структури и оказват методическа подкрепа на служителите, определени да действат в мултидисциплинарните екипи от името на кметовете; – Съобразно ежегодните доклади за работата на мултидисциплинарните екипи и извършения анализ във връзка с него, залагат и обезпечават в общинските програми за закрила на детето допълнителни дейности в подкрепа на Координационния механизъм;

– В срок от един месец от подписването на Споразумението за сътрудничество и координиране на работата на териториалните структури на органите за закрила при случаи на деца, жертви или в риск от насилие и при кризисна интервенция предоставят на Регионалните дирекции за социално подпомагане всички координати за връзка (телефон, включително мобилен, е-мейл, факс, адрес и др.) с определените служители от местната администрация и техните заместници, а ако има промяна в личния състав на тези служители – изпраща при настъпване на промяната, както и известните им координати на останалите органите за закрила на местно ниво и доставчиците на социални услуги; Доставчици на социални услуги за деца:

– Осигуряват съответните специалисти с цел оказване на психологическа и/или социална подкрепа на детето, жертва на насилие;

– Предоставят своевременно съответната услуга на детето (вкл. и резидентен тип, в случай на настаняване извън семейството като мярка за закрила).

Министерство на вътрешните работи

Осигурява служители от РУ на МВР по настоящ адрес на детето, които да участват в мултидисциплинарните екипи на местно ниво като издава за това писмена Заповед по реда, предвиден за това, в която да са вменени задължения за действие и съдействие по настоящия координационен механизъм. В писмената Заповед следва да са посочени заместници на определените служители, които да действат в отсъствие на титулярите.

В срок от един месец от подписването на Споразумението за сътрудничество и координиране на работата на териториални-

те структури на органите за закрила при случаи на деца, жертви или в риск от насилие и при кризисна интервенция предоставя на Регионалните дирекции за социално подпомагане всички координати за връзка (телефон, включително мобилен, е-мейл, факс, адрес и др.) с определените служители на всяко РУ на МВР, а ако има промяна в личния състав на тези служители – изпраща при настъпване на промяната;

Възлага на служителите от РУ на МВР правомощия и задължения за извършване на действия и съдействия съобразно компетентността си на местно ниво като представители на МВР в мултидисциплинарните екипи; – В случаите на полицейска закрила осигурява охрана и съпровождане на засегнатите деца по настоящия координационен механизъм до местата за настаняване при настаняване от ДСП/ОЗД.

Паралелно със своите специализирани задачи по охрана на обществения ред българската полиция осъществява и специфични социално помагачи, превантивно-педагогически и ресоциализиращи функции. Полицейската работа е един от основните механизми за гарантиране спазването на човешките права – права на индивиди, групи и общности, които по една или друга причина те не са в състояние да верифицират в жизнената си дейност. В този случай полицейската дейност може да се прояви като информация, обучение, консултиране, подкрепа, посредничество и не на последно място защита.

Социално-помагащите цели на полицейската дейност насочват към следните практически задачи:

- консултативна помощ;
- активизиране на личностните и социални ресурси в процеса на „помощ за самопомощ“;
- посредничество в решаването на конфликти;
- посредничество при необходимост от институционална помощ;
- регулиране и подпомагане процесите на социална интеграция на лица, групи и общности в рискова ситуация.

Една от типичните организационни форми включеност на полицията в процеса на превенция на десоциализацията и респ.

ресоциализация е предоставянето на полицейска закрила на детето.

Полицейска закрила на детето

Полицейската закрила на детето е спешна мярка, предоставена на дете от полицейските органи, служещи в районните полицейски управления и областните дирекции „Полиция“, която се предоставя по всяко време на денонощието за не-повече от 48 часа.

Полицейската закрила се предоставя в случаи, когато:

- детето е обект на престъпление;
- има непосредствена опасност за живота или здравето на детето;
- има опасност детето да бъде въввлечено в извършването на престъпление;
- детето е изгубено или е в безпомощно състояние;
- детето е останало без надзор.

Закрила се осъществява чрез:

- отстраняване на детето от средата или субектите, които оказват или могат да окажат вредно въздействие върху него;
- установяване на обстоятелствата, довели до попадането на детето в това състояние;
- предприемане на мерки за отстраняване на причините и условията, представляващи опасност за физическото, душевното или моралното развитие на детето.

Детето, на което е предоставена полицейска закрила, се настанява в:

- специално помещение в полицейската институция или в дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни при МВР;
- специализирани услуги за деца;
- семейството или лице, на което е възложено изпълнението на родителските функции.

При необходимост се осигурява полицейска охрана на детето, която се осъществява, когато детето е обект на престъпление или при необходимост да бъде ограничен достъпът поради опасност за неговото физическо, душевно и морално развитие.

Социално-превантивни и ресоциализационни услуги в общността

Социалните услуги са дейности, които подпомагат и разширяват възможностите на лицата да водят самостоятелен начин на живот и се извършват в специализирани услуги и в общността. Социалните услуги, предоставени в общността, са услуги, предоставени в семейна среда или в близка до семейната среда.

Социалните услуги от резидентен тип са форми на социални услуги за задоволяване на ежедневните потребности за ограничен брой лица (не повече от 15), които предоставят възможност за живеене в среда, близка до семейната. Съществуват и социални услуги в специализирани институции. Специално внимание обръщаме на услугите в общността, тъй като тяхната ресоциализационна и интеграционна сила е очевидна по отношение на по-плавното преминаване към нормален начин на живот и дейност на хора в рискова ситуация. Предоставяме на Вашето внимание информация за някои от социалните услуги, които най-често биха могли да се ползват в процеса на ресоциализация на лицата жертви на домашно насилие.

Последната поправка в Наредба за качеството на социалните услуги е приета с ПМС № 135 от 22.06.2022 г. Обн. ДВ. бр.48 от 28 Юни 2022г., обн. ДВ. бр.49 от 30 Юни 2022г., обн. ДВ. бр.50 от 1 Юли 2022г.

Център за работа с деца на улицата

ЦРДУ е комплекс от социални услуги, свързани с превенция на попадането на деца на улицата и отпадане от училище, социална рехабилитация и интеграция на деца, живеещи трайно или частично на улицата, чрез индивидуална работа с детето и неговото семейство, семейно консултиране и подкрепа, медицински и санитарно-хигиенни услуги, ограмотвяване на децата, обучение в родителски умения. ЦРДУ предоставя защита и грижа за детето, съобразно индивидуалните му потребности и в неговия най-добър интерес, като основните задачи на центъра са:

- Социална работа за възстановяване и укрепване на връзките между децата и техните семейства и подкрепа за справяне с конфликти и кризи в семейните отношения;

- Осигуряване на базовите потребности на детето – хранене, облекло и обувки според сезона, санитарно-хигиенни услуги;
- Осигуряване на здравна и дентална помощ и подкрепа, съдействие за достъп до здравната мрежа и доболнично лечение, съдействие на семейството за осигуряване на лекарства, медицински изследвания и специализирани прегледи/консултации на децата;
- Психологическа подкрепа на децата и техните семейства;
- Училищна подкрепа – оgramотояване, подготовка за училище, алтернативни обучителни програми, подкрепа в образователния процес на децата ученици, професионално ориентиране и пред-професионална подготовка;
- Организиране на свободното време и създаване на условия за индивидуална изява на способностите на всяко дете;
- Мобилна работа, за идентифициране, локализиране на децата на улицата, предоставяне на изнесени услуги, насочване към ЦРДУ;
- Консултиране, придружаване, посредничество на детето, както и на неговите родители, друг законен представител на детето и/или членове на разширеното семейство;
- Административни услуги – оказване съдействие на децата и техните родители при издаване на документи за самоличност, за записване в училище, при търсене на работа (за децата над 16 г. и за родителите), съдействие при контакти с институции. ЦРДУ е социална услуга в общността, която се предоставя съобразно индивидуалните потребности на конкретното дете и на членовете на неговото семейство, за срок не повече от една година.

Основна цел на услугата ЦРДУ е да осигури закрила и защита на децата на улицата чрез извеждането им от уличната среда, осигуряване на подкрепа за отглеждане на детето в сигурна и стабилна семейна среда, предоставяне на дневна грижа и осигуряване на условия за равен достъп на всяко дете до цялостната мрежа от здравни, социални и образователни услуги и придобиване на социални умения.

В ЦРДУ се настаняват деца, които:

- Пребивават на улицата епизодично или за различни периоди – сами, придружавани от възрастен и/или в неформални групи.
- Живеят и работят на улицата – самостоятелно и/или в неформални групи.
- Ползватели на ЦРДУ могат да бъдат деца на улицата, които: са избягали от дома си или специализирана институция, в която са били настанени; са необхванати от образователната система или отпаднали от нея деца в предучилищна и училищна възраст; скитат, упражняват различни тежки форми на детски труд и/или водят начин на живот, който създава условия на риск от увреждане на физическото, психическото, нравственото, интелектуалното или социалното им развитие; са жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно, унижително отношение или наказание в или извън семейството му; употребяват инхаланти и/или други упойващи вещества. В ЦРДУ се извършва и мобилна социална работа – идентифициране и локализиране на децата на улицата. Регистрират се деца и се работи на терен през определен период от време. Работи се и с общността за мобилизиране на ресурсите ѝ – популяризира се дейността, информират се гражданите, включват се доброволци.

ЦРДУ се помещава в сграда, която е в близост до удобни транспортни връзки и осигурява добра комуникация със здравни, образователни и други институции. Местоположението на сградата отговаря на изискванията за достъпна среда за хора с увреждания.

ЦРДУ има разработени програми за превенция на насилието и злоупотребата над деца, както и процедури за справяне в случаи на злоупотреба и насилие. В ЦРДУ се провеждат групови форми на работа по превенция на насилието.

Център за обществена подкрепа

„Център за обществена подкрепа“ е комплекс от социални услуги, свързани с превенция на изоставянето, превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца, обучение в умения на самостоятелен живот и социална интеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск, оценяване и обучение на бъдещи приемни родители и осиновители, консултиране и подкрепа на деца с противообществени прояви.

Основната цел на Центъра за обществена подкрепа е да подобри качеството на живот на децата в семейната и социалната среда, като предостави качествени социални услуги, които да отговарят на потребностите и да са достъпни за всяко дете в риск и неговото семейство.

Ползвателите на услугата Център за обществена подкрепа са:

- Деца от 0 до 18 години в риск и техните семейства;
- Семейства, при които има риск от изоставяне или настаняване на детето в специализирана институция;
- Семейства, при което има риск от разрушаване на семейните връзки и отношения;
- Семейства, чиито деца са настанени в специализирана институция или в друго семейство – приемно или при роднини и близки;
- Кандидати за или вече одобрени приемни семейства;
- Кандидати за или вече одобрени осиновители;
- Семейства с деца със специални потребности (аномалии, увреждания, отклонения);
- Семейства, които не могат да се справят с проблемите и търсят професионална подкрепа за отглеждане и възпитание на детето;
- Деца от специализирани институции, на които предстои извеждане от институцията;
- Деца от общността, за работа по превенция на рисковото поведение.

Социални услуги, предоставяни в ЦОП:

- Деинституционализация и реинтеграция на деца от специализирани институции;
- Приемна грижа и осиновяване;
- Превенция на изоставянето;
- Превенция на насилието;
- Превенция на отклоняващо се поведение;
- Превенция на отпадане от училище.

В зависимост от потребностите на общността и капацитета на ЦОП, могат да се предоставят услуги в областта на: подкрепа на деца с увреждания и техните семейства; подкрепа и социализация на деца на улицата и др. Дейностите са свързани със социална, психологическа и терапевтична работа на децата и родителите, посредничество и застъпничество, групи за самопомощ; повишаване на гражданската отговорност чрез провеждане на беседи и срещи с представители на заинтересованите страни, местни общности, правителствени и неправителствени организации и др.

При приключване на услугата, ключовият специалист изготвя финален доклад за резултатите от ползване на услугата и го предоставя на ДСП/ОЗД, с мотиви за прекратяване на услугата.

Център за настаняване от семеен тип

Център за настаняване от семеен тип е комплекс от социални услуги, които се предоставят в среда, близка до семейната, за ограничен брой лица – не повече от 15.

Център за настаняване от семеен тип означава осигуряване на онова подходящо равнище на интервенция и подкрепа, което да даде възможност на хората да постигнат максимална самостоятелност и контрол над собствения си живот. ЦНСТ създава среда за живот близка до семейната, при която лицата получават необходимата им индивидуализирана грижа и подкрепа за водене на относително самостоятелен и независим живот. Организирането на живота и услугите в ЦНСТ са насочени към създаването на условия за равнопоставено участие на потребителите

в живота на местната общност. Разкриват се специализирани ЦНСТ за лица с увреждания и стари хора с висока степен на зависимост от грижа. Лицата в ЦНСТ са смесени по възраст, пол, степен на увреждане и ниво на автономност.

Основната цел на предоставяните услуги в Център за настаняване от семеен тип е осигуряване качество на живот, което гарантира благосъстоянието и недопускането на социално изключване на всяко лице, чрез предоставяне на индивидуализирана грижа и подкрепа, фокусирана върху постижими резултати за потребителите на услугата.

Потребители на Център за настаняване от семеен тип са:

- лица изведени от специализирани институции за стари хора и възрастни хора с увреждания;
- лица, за които е налице риск от институционална грижа.

ЦНСТ съдейства за професионалното ориентиране и подготовка, осмисляне на свободното време, хоби-дейности, умения, свързани с битово самообслужване, със социалното обкръжение, със себепознанието и др.

Работи се и със семейството на потребителя, както и се извършва социална работа с общността.

Кризисен център

Кризисен център е комплекс от социални услуги за деца и лица, пострадали от насилие, трафик или друга форма на експлоатация, които се предоставят за срок до 6 месеца и са насочени към оказване на индивидуална подкрепа, задоволяване на ежедневните потребности и правно консултиране на потребителите или социално-психологическа помощ, когато се налага незабавна намеса, включително чрез мобилни екипи за кризисна интервенция.

Услугите, предоставяни в КЦ са основани на индивидуален подход и оценка на конкретните потребности на детето/лицето:

- съдействат и изграждат способност за развиване на умения за самопомощ в различни ситуации;
- подпомагат процеса на интегриране и насърчават личностното развитие за овластяване и социално включване;

- възстановяват и повишават уменията за социално включване;
- предоставят подкрепа за предотвратяване на последиците от травмата;
- предоставяните в КЦ услуги осигуряват защитена среда за деца и лица, преживели насилие, трафик или друга форма на експлоатация.

Независимо от нормативно регламентираният срок за ползване на услугата КЦ (до 6 месеца), препоръчителен за предоставянето ѝ срок, с оглед нейният характер, цел и философия, е 3 месеца. Може да бъде удължен, но за не повече от 6 месеца.

Кризисният център предоставя подкрепа и закрила на целевата група, включваща:

- деца до 18 години, жертви на насилие;
- деца до 18 години с девиантно поведение и в конфликт със закона;
- деца до 18 години, жертви на вътрешен и/или външен трафик, с цел сексуална или трудова експлоатация;
- лица, жертви на насилие;
- лица, жертви на вътрешен и/или външен трафик, с цел сексуална или трудова експлоатация.

В КЦ могат да бъдат развивани следните дейности: кризисна интервенция, индивидуална подкрепа, подобряване или формиране на умения за социално включване, подкрепа в образователния процес (за децата в училищна възраст), индивидуална и групово работна за интегриране на лицата на трудовия пазар и активно включване в обществения живот, работа със семействата – близки, роднини или родители.

Възможни услуги са:

- звено за кризисни интервенции;
- звено за психо-социална подкрепа – възстановяване от травмата и социална защита;
- работа по случай в Звено за кризисна интервенция е свързана с изпълнение на следните дейности:

- оценка на случая – оценка на кризисната ситуация, оценка на риска и на неотложните потребности на пострадалото дете/лице, оценка на ресурсите за справяне с кризата;
- създаване на план за спешни мерки съвместно с пострадалото дете/лице, съобразно оценката на случая;
- емоционална подкрепа – спешна психологическа подкрепа за преодоляване на шока, тревогата и силните емоции, породени от кризата;
- социална подкрепа – спешна практическа помощ за задоволяване на неотложните нужди на детето/лицето от храна, подслон, вещи от първа необходимост и др., гарантиращи физическото му благосъстояние и сигурност. Осигуряване на транспорт, хуманитарна помощ, временно настаняване и подпомагане на семейството и близките на пострадалото дете/лице;
- насочване и застъпничество – осигуряване на достъп до необходимите институции за подкрепа, хуманитарна и социална подкрепа. Връзка и насочване към служби, програми и услуги за посрещане на спешните нужди на детето/лицето;
- подготовка за овластяване – информиране относно програмата по овластяване, договаряне с консултанта за самостоятелна работа на потребителя по постигане на определени цели и задачи;
- мониторинг и оценка на услугата – включва оценка на постигането на целите (от гледна точка и на лицето, и на консултанта) и степента на удовлетвореност на лицето.

Работа по случай в Звено за психо-социална подкрепа се организира от ключов специалист в КЦ, който:

- Продължава воденето на досието/делото на потребителя, в което продължава да прилага допълнителни документи по случая и координира дейностите по изготвянето на актуална социална оценка/оценка на потребностите и преглед на изпълнението на плана за действие;
- Ръководи процеса по договаряне на ангажиментите, изясняване на ролите и задачите на отделните специалисти,

- членовете на екипа и потребителя по актуализирането на плана за действие и координира неговото изпълнение;
- Предоставя необходимата информация по искане на ДСП;
 - Уведомява ОЗД за всеки инцидент, свързан с детето;
 - Заедно с другите специалисти от КЦ изготвя периодична оценка на резултатите от предоставянето на услугата и доклад до ДСП, съгласно регламента на Чл. 22 от ППЗЗД;
 - Работата следва като продължение на случая по кризисна интервенция, с оглед гарантиране на сигурността и предотванване от рецидив на насилието и преодоляване на кризата от травматичното събитие.

6. КОНТАКТИ ЗА ПОДКРЕПА НА ЖЕРТВИ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ГОРЕЩА ЛИНИЯ ЗА ПОСТРАДАЛИ ОТ НАСИЛИЕ телефон: 0800 1 86 76

НАЦИОНАЛНА ЛИНИЯ ЗА ДЕЦА И ЮНОШИ: 116 111
Национална мрежа за децата разработва програми против насилието в детските градини и училищата София бул. Витоша 58 <https://nmd.bg/02/4444380>

ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО <https://sacp.government.bg/02/933901002/9339050>

БЪЛГАРСКИ ЧЕРВЕН КРЪСТ (ТЕЛЕФОН НА ДОВЕРИЕТО)
<http://www.redcross.bg> София – 02/492 30 30, Ямбол – 046/662 904

БЪЛГАРСКИ ХЕЛЗИНСКИ КОМИТЕТ <http://www.bghelsinki.org/bg/02/943487602/9440670>

БЪЛГАРСКИ ФОНД ЗА ЖЕНИТЕ. Единствената българска организация, която подкрепя местни неправителствени организации (НПО), работещи по правата на жените за постигане на реалната им равнопоставеност във всички сфери на обществения живот и за премахване на всяка форма на дискриминация. бул. Витоша 50, 1000 София <https://bgfundforwomen.org/bg/02/42692020885444103>

ЦЕНТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА УСТОЙЧИВИ ОБЩНОСТИ. Разработва кампании за борба с насилието над жени и равно-

поставеността на половете. Работи за промяна на обществените нагласи по проблемите на равнопоставеността. <https://cscd-bg.org/bg/02/9864710>

Кризисен център за деца, пострадали от насилие Столична община <https://www.sofia.bg/crisis-centers> ж.к. „Надежда“, ул. „Свободна“ № 30 02/936 00 11 „Света Петка“, ул. „Екзарх Йосиф“ № 85 02/983 52 05

Алианс за защита от насилие, основано на пола. <http://www.alliancedv.org/> Машабна мрежа, активно работеща за защита и превенция срещу домашното насилие и насилието, основано на пола. София, телефон: 02 963 53 57; 0878 567 620

Фондация „Асоциация Анимус“ <https://animusassociation.org> 02/983 52 05 02/983 54 05 Настаняване за София: ул. „Лада“ 2, тел.02/813 02 50 и 0879 25 96 44

Фондация „Център Надя“. <http://www.centrenadja.com/centrenadja@abv.bg> Психологически, юридически и психиатрични консултации за жени, преживели насилие.

с. Балван, Област Велико Търново Кризисен център за работа с деца, жертви на трафик или пострадали от насилие <https://www.veliko-tarnovo.bg/bg0885546493> ВЕЛИКО ТЪРНОВО КРИЗИСЕН ЦЕНТЪР ЗА ЖЕНИ И МЪЖЕ КЪМ ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО 0884012125

Бургас. Сдружение Асоциация „Деметра“. <http://demetra-bg.org> 056/81 56 18 гр. Бургас, ул. Шейново 102а Кризисен център за деца и лица, жертва на насилие и трафик; Кризисен център за деца, преживели насилие; Център „Вселена“ Център за превенция на насилието и престъпността. 056/82 52 05 Програми от грижи за жени и деца преживели насилие (домашно и сексуално насилие). Индивидуални консултации с психолог, социален ра-

ботник, лекар и юрист. Програма за психологическа помощ на мъже имащи опит с насилие. Безплатна юридическа защита.

Варна. Асоциация „SOS семейства в немилост“ <http://sos-varna.org> 052/60 96 77 Програми от грижи за жени и деца преживели домашно насилие. Консултации с психолог, психиатър и юрист. Помощ за жени пострадали от сексуално насилие и оцелели от трафик.

Горна Оряховица. „Център Мария“ 0618/2 21 81, 0888 139 136 Емоционална подкрепа за жени и деца, жертва на домашно насилие, сексуално насилие.

Перник. Фондация ПУЛС <http://pulsfoundation.org/> Програми за превенция на насилието. Помощ за пострадали от насилие. 076/60 10 10, 076/60 33 60

Пещера. Кризисен център за лица и деца, пострадали от насилие <http://www.iga-bg.org> 034/44 23 89

Плевен. Център за социална рехабилитация и интеграция за жени и деца претърпели насилие Кризисен център, за жени и деца претърпели насилие <https://www.pleven.bg> Николай Дамяновски 064/680 282

Пловдив. Кризисен център за жени, жертви на домашно насилие 032/ 814072 Кризисен център за деца, жертви на домашно насилие 032/ 525664 www.plovdiv.bg

Русе. Сдружение „Център Динамика“ гр. Русе 7000, ул. Панайот Хитов <http://dinamika-ruse.bg> 082/ 82 67 70, 0879 453 503

Силистра, Женско сдружение „Екатерина Каравелова“ <http://www.ekaravelova.org> Център за консултиране и превенция на домашно насилие – 086 820 487 Кризисен център – Силистра – 086 821 495

Стара Загора. Сдружение „Самаряни“ тел. 042621083. Денонощна консултативна телефонна линия, за жени и деца, преживели насилие: тел.: 042 641 111. Наблюдавано жилище, град Стара Загора за подкрепа на млади хора, напускащи социалните институции за деца тел.: 0878 394 214

Търговище Асоциация „Ная“. <http://www.naia-tg.com>
0601/6 28 89 Емоционална подкрепа за жени и деца, жертва на домашно насилие, сексуално насилие и трафик, психологическо консултиране, психотерапия, юридическо консултиране.

Шумен. <http://www.shumen.bg> Кризисен център за деца, пострадали от насилие или друга форма на експлоатация.
054/83 06 32

0800 11 977 БЕЗПЛАТНА, ДЕНОНОЩНА ЛИНИЯ ЗА ПОДКРЕПА НА ЖЕРТВИ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

Бижков, Г. (2003). Педагого-психологическа диагностика. Част II: Методи. Университетско издание „Св. Климент Охридск“, София.

Вачков, И., (1999). Основны технологии групового тренинга. Психотехники., Москва.

Гибсън, Л., (2020). Порасналите деца на емоционално незрели родители, София, изд. Изток Запад

Дейвис, М., (2008). Социална работа – антология, София.

Кузманова-Карталова, Р., (2013). Теоретични основи и методически подходи в социално-педагогическата работа, София.

Кончюнас, Р., (2000). Психотерапевтическите групи, Москва

Манолов, М., (2020). АЗ НЕ СЪМ ЖЕРТВА! Наръчник за лица, пострадали от домашно насилие. Издателство Манол Николов Манолов, гр. Силистра

Манолов М., Стоянов И., Георгиева З., (2021). Социалното унаследяване в полето на детската психология. Издателство „ПИК“, Велико Търново.

Минев, Т., Хаджийски. М., (2016). Наръчник за професионалистите, работещи с лишени от свобода. София. (www.sapibg.org)

Пешева, П. (2019). Домашно Насилие. Как да се справим с последиците, когато сме жертва?. София. Издателство „Пешева“.

Петрова Кр., (2013). Социално-психологичен тренинг: теория, методика, практика. В. Търново.

Петрова, Кр., (2007). Работа в група (психотерапевтични техники)“, ВТ,

Петровская, Л.А. (1982). Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга, М.,

Попов, Н., (1992). Психология. Социална психология, София

Ривман, Д. В., (2012). Криминальная виктимология. Санкт Петербург. Питер

- Рудестам, К.**, (1993). Групповая психотерапия, Москва
- Станков, Б.**, (2001) Виктимология. Учение за жертвите на престъпността. ВСУ „Черноризец Храбър“. Варна
- Ялом, И.**, (2000). Теория и практика груповой психотерапии, Санкт Петербург.
- Fisseni, H. -J.**, (1990). Lehrbuch der Psychologischen Diagnostik. Göttingen, Toronto, Zürich, Verlag für Psychologis.

НИЕ СМЕ С ВАС

Превенция и работа с домашното насилие

Автори:

Златинка Костадинова Георгиева, 2023

Петя Иванова Трифонова-Димитрова, 2023

Формат 60x84/16

Печатни коли 7

FABER – (062) 600 650

гр. Велико Търново 5000, ул. „Гара Велико Търново“ 1

www.faber-bg.com

„Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Женско сдружение „Екатерина Каравелова“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.“